

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI İKTİSAT POLİTİKASI BİLİM DALI

**“DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE SERBEST BÖLGE
UYGULAMALARI VE KOCAELİ’NİN POTANSİYELİ”**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

62132

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Danışman : Doç. Dr. Recep TARIĞ

Hazırlayan : Ayhan ORHAN

KOCAELİ - 1997

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I-III
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SERBEST BÖLGELER	4
1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	4
1.2. Serbest Bölgenin Türleri.....	5
1.2.1. Serbest Ticaret Bölgesi.....	6
1.2.2. Serbest Üretim Bölgesi.....	6
1.2.3. Serbest Limanlar.....	7
1.2.4. Yatırım Bölgeleri.....	8
1.2.5. Serbest Bankacılık Bölgeleri	8
1.3. Serbest Bölgelerin Kurulmasında Rol Oynayan Faktörler	9
1.4. Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomi Üzerinde Yaratabileceği Olumlu Ve Olumsuz Gelişmeler.....	9
1.4.1. Olumlu Gelişmeler.....	10
1.4.1.1. Dış Ticareti Kolaylaştırma.....	10
1.4.1.1.1. İthalatta Sağlanacak Yararlar	10
1.4.1.1.2. İhracatta Sağlanacak Yararlar.....	11
1.4.1.1.3. Transit Ticareti Geliştirme.....	11
1.4.1.2. Yerli Üretim Açısından	12
1.4.1.3. İstihdam Yönünden	12
1.4.1.4. Yabancı Sermayenin Çekilmesi Ve Teknoloji Transferi.....	12
1.4.2. Olumsuz Gelişmeler.....	13
1.4.2.1. Kaçakçılık Yönünden	13
1.4.2.2. Yurt İçi Sanayi İle Rekabet.....	13
1.5. Serbest Bölgelerin Özellikleri	14

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI.....	16
2.1. Dünya'da Serbest Bölge Uygulamaları	16
2.1.1. Tarihçesi	16
2.1.2. Dünyadaki Serbest Bölgeler	16
2.2. Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları ve Gelişimi	16
2.2.1. 1980 Öncesi	16
2.2.2. 1980 Sonrası	16
2.2.3. Türkiyedeki Serbest Bölgelerin Hukuki Yapısı	16
2.2.3.1. Serbest Bölgelerin Kurulmasında Genel Hükümler	16
2.2.3.2. Serbest Bölgelerin Düzenlenmesi	16
2.2.3.3. Mal ve Hizmetler	16
2.2.3.4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kaldırılan ve Uygulanmayan Hükümler, Yönetmelikler	16
2.2.4. Serbest Bölgelerin Kuruluşuna İlişkin Esaslar	16
2.2.4.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş Amacı	16
2.2.4.2. Serbest Bölgenin Türünün Belirlenmesi	16
2.2.4.3. Kanuni Esaslar	16
2.2.4.4. Bölgenin Fiziki Planlanması	16
2.2.4.4.1. Yer Seçimi	16
2.2.4.4.1.1. Coğrafi Konum	16
2.2.4.4.1.2. Yerleşim Alanının Büyüklüğü	16
2.2.4.4.2. Altyapı Yatırımları	16
2.2.4.4.2.1. Binalar	16
2.2.4.4.2.2. Yollar	16
2.2.4.4.2.3. Gümrük Engeli	16
2.2.4.4.3. Bölge Hizmetleri	16
2.2.4.4.3.1. Elektrik	16
2.2.4.4.3.2. Su	16
2.2.4.4.3.3. Ulaşım ve Haberleşme	16
2.2.4.5. Teşvik Paketi ve Tanıtım Faaliyetleri	16
2.2.4.5.1. Teşvik Paketi	16
2.2.4.5.1.1. Alt Yapı Yatırımları	16
2.2.4.5.1.2. İş Gücü	16
2.2.4.5.1.3. Güvenli Yatırım Koşulları	16
2.2.4.5.1.4. Basitleştirilmiş Bürokrasi	16
2.2.4.5.1.5. Vergi Ayrıcalığı	16
2.2.4.5.2. Bölgenin Tanıtımı	16

2.2.4.6. Bölgenin Yönetimi	16
2.2.4.7. Bölgenin Finansmanı	16
2.2.4.8. Serbest Bölge Avantajları:	16
2.2.4.9. Faaliyet Ruhsatı.....	16
2.2.5. Türkiye'de Bulunan Serbest Bölgeler ve Özellikleri	16
2.2.5.1. Antalya Serbest Bölgesi	16
2.2.5.2. Mersin Serbest Bölgesi	16
2.2.5.3. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi	16
2.2.5.4. Ege Serbest Bölgesi	16
2.2.5.5. Trabzon Serbest Bölgesi	16
2.2.5.6. İstanbul'daki Serbest Bölgeler	16
2.2.5.7. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Ticari Hacmi	16

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KOCAELİ'NİN SERBEST BÖLGE POTANSİYELİ.....	16
3.1. Hukuki Yönden.....	16
3.2. Serbest Bölgenin Kurulmasında Aranılan Özellikler Açısından Kocaeli'nin Durumu.....	16
3.2.1. Kuruluş Amacı.....	16
3.2.2. Serbest Bölgenin Türü.....	16
3.2.3. Kanuni Esaslara Uygunluğu.....	16
3.2.4. Bölgenin Fiziki Yapısı	16
3.2.4.1. Bölgenin Coğrafi Yapısı	16
3.2.4.2. Bölgenin Altyapı Olanakları.....	16
3.2.5. Bölgenin Ekonomik Durumu.....	16
3.2.6. Kocaeli'nin Serbest Bölge Potansiyeli	16
SONUÇ	74
EK-1.ANKET FORMU	80
KAYNAKÇA.....	82

ÖZET

Serbest bölgeler bir ülkenin siyasi hudutları içinde olmakla beraber gümrük hudutları dışında sayılan seçilmiş sınır ve ticari faaliyetlerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha çok teşvik gördüğü ve bürokrasinin en aza indiği yer olarak tanımlanabilir. Bu açılardan bakıldığında temel olarak iki tür serbest bölge vardır:

1. Serbest ticaret bölgesi,
2. Serbest üretim bölgesi.

Serbest bölgelerin kurulmasında rol oynayan temel faktörleri şöyle sıralayabiliriz; Dış dünyaya açılmak, ülkenin döviz kazancını arttırmak, ödemeler dengesini düzeltmek, ithalat kolaylığı sağlamak ve bölgeye gelen yerli sanayiciye giriş maliyetleri düşük olan hammaddeler girişini sağlamak, depolama ve transit taşıma faaliyetlerini arttırmak, sanayileşmeyi ve ileri teknolojiyi o ülkeye çekmek, istihdamı arttırmaktır.

Bunların ışığında kurulan serbest bölgelerin uluslararası ticareti etkilediği görülmektedir. Dünya'da kurulan serbest bölgeler öncelikle gelişmekte olan ülkeler tarafından benimsenmiştir. Yani ekonomiye olan katkısı ön plana çıkartılmıştır. Türkiye'de 1980'e kadar üstünde durulmamış, 1980 sonrası ihracata yönelik gelişme politikaları içinde önemli bir yer almış ve son 15 yıl içinde kurulmuş 10 serbest bölge ve bunun yanında 54 başvuru beklemektedir.

Serbest bölgelerin Türkiye için gelişmeyi etkileyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Bu açılardan bakıldığında serbest bölge kurulması için tüm şartları uygun olan tüm bilimsel kriterleri içine alan Kocaeli ili aslında bu bölgelerin ortaya çıkışında ilk düşünülenil olması gerekirdi. Fakat çeşitli siyasi etkiler sonucu bu engellenmiştir. Fakat bunun da zamanla aşılacağı düşünülerek Kocaeli iline kurulacak serbest bölgenin tüm yönleri ele alınıp ortaya konularak serbest bölgenin Kocaeli ili için gerekliliği, bunun yanında şart olduğu gözönüne konulmuştur.

ABSTRACT

Free zones may be defined as the areas that, in spite of being within the political boundaries of a country, are regarded as outside customs boundaries, that receive more incentives than the other regions of the country in terms of boundary and trade activities and that are least influenced by bureaucracy. Basically, we may talk about two types of free zones :

1. Free trade zones
2. Free production zones

The main factors effecting the establishment of free zones may be listed as follows: opening to the world outside, increasing the foreign currency income of the country, balancing payments, enhancing importation activities and supplying the native industry in the area with raw material of low cost, increasing storage and transit transport activities, attracting industrialization and advanced technology to the country and creating fields of employment.

It has been found that free zones established with the aims above have influenced international trade. Free zones in the world have initially been adopted by developing countries. Their contribution to economy has been put forward. In Turkey, 10 free zones had been neglected until 1980, have gained importance within the developmental policies of exportation after 1980 and have finally been achieved in the last 15 years. Besides, 54 free zones are kept in the planning phase.

Free zones may be said to have an influencing role in the development of Turkey.

When taken from that perspective, Kocaeli, meeting all of the scientific requirements of free zone establishment, should have been the first place to be considered when the subject was put forward. But this has been prevented by certain political influences. However, supposing that this problem will be resolved in time, the free zone to be established in Kocaeli has been planned with all aspects in mind and it has been concluded that a free zone is a requirement, and even beyond that, a must for Kocaeli.

GİRİŞ

Serbest bölgeler, ilk çağdan itibaren günümüze kadar uzanan dönemler içinde amaçları, şekli ve özellikleri bakımından ait oldukları dönem ve kuruldukları yerin ekonomik ve siyasal yapısını göz önüne koymuşlardır. Uzun bir geçmişe sahip olmakla beraber 20.yy ikinci yarısından itibaren gerek tür gerekse sayı olarak büyük artış göstermiştir. Etkin bir uygulamayla gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret hacmi, ödemeler dengesi, sanayileşme, teknoloji transferi, istihdam, ithalat ve ihracatı kolaylaştırma gibi konularda kuruldukları ülkelere önemli yararları olmuştur.

Serbest bölgeler özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çabalarını destekleyici yöndedir. Halen ihracata yönelik kalkınma politikasını benimsemiş bulunan bazı gelişmekte olan ülkeler, serbest bölge uygulamasında önemli ekonomik yararlar sağlamaktadır. Türkiye 1930'lerden 1980'e kadar uyguladığı ithal ikamesi politikası döneminde serbest bölgelerden yararlanma imkanını kullanmamıştır. Fakat bu konuda Türkiye'nin değerlendirebileceği yeni fırsatları bulunmaktadır. Örneğin 1980 sonrası uygulamaya konulan ihracata yönelik kalkınma politikasının bir unsuru olarak kullanıldığı takdirde serbest bölgelerden çeşitli ekonomik yararlar sağlanabilir.

Bu açılardan bakıldığında Kocaeli ilinin sanayi açısından İstanbul'dan sonra ikinci sanayi potansiyelini barındıran il oluşu, sanayi üretiminin büyük bir kısmının Kocaeli'de üretilmesi sanayi ürünler ihracının % 10'unun bu ilden yapılması, aynı zamanda ilin ithalat bölgesi olması kurulabilecek bir serbest bölgenin önemini ortaya koymaktadır. Serbest bölge mevzuatı ile konuşulmaya başlanan Kocaeli'ye bir serbest bölge kurulması isteği zamanında ve yeterli

düzeyde iletilmediği için, Kocaeli ekonomisinin bu önemli ekonomik olgudan yeterince yararlanmamış olması ve Türkiye'nin dev kuruluşları ve Kocaeli sanayi ve girişimcilerini çeşitli sıkıntılara girerek diğer serbest bölgelerden fayda ve çözüm bulma arayışlarına itmiştir. Oysa Kocaeli ekonomisi potansiyeli bakımından serbest bölge uygulamasını hakeden öncelikli il olması gerekirdi.

İşte bu çalışmadaki amacımız Türkiye'nin dış ticaretini artırmada önemli rolü olan serbest bölgelerin önemini ortaya koyarak serbest bölgelerin tarihi süreci, ülke ekonomisine ve kurulduğu bölgeye olan katkıları, yasalar, kanunlar, hükümler ve yönetmelikler, bunların işleyişi gibi konular göz önünde bulundurularak, Kocaeli bölgesinin potansiyelinin incelenip ortaya konulmasıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde serbest bölge kavramı çeşitli yönlerden ele alınarak incelenmiş ve daha sonra bulunduğu ülkeye olan avantaj ve dezavantajları ortaya konulmuştur.

İkinci bölümde ise Dünya'daki ve Türkiye'deki serbest bölge uygulamaları hakkında genel bilgi sunulurken, Türkiye'de halen faaliyette olan serbest bölgelerle alakalı değerlendirmeler yapılmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Kocaeli ilinin ekonomik ve sosyal yapısı ele alınarak, ilin serbest bölge şartları açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

En sonunda da, genel bir değerlendirme yapılarak, Kocaeli'nin serbest bölge potansiyeli taşıyıp taşımadığı konusunda bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. SERBEST BÖLGELER

1.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Serbest bölgelerin faaliyetleri, ortaya çıkışlarından 1960'lı yıllara kadar yalnızca ticari nitelik taşımıştır. Bir ülkede belirli ticarî faaliyetlerin sürdürülebileceği bir alanı gümrük sınırları dışında bırakmak suretiyle oluşturulan bu gibi bölgelere ilişkin olarak yapılan tanımlarda genellikle bölgenin fonksiyonları ve ayrıcalıkları vurgulanmaktadır.

Bir tanıma göre, serbest bölgeler bir ülkenin siyasi hudutları içinde olmakla birlikte, gümrük hudutları dışında sayılan, seçilmiş sınaî ve ticari faaliyetlerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha çok teşvik edildiği, bürokrasinin en aza indirilmeye çalışıldığı yerlerdir¹.

Daha genişletilmiş tanıma göre ise, ülkenin gümrük alanından bir engel ile ayrılmış toprak parçasıdır. Bu gibi bölgelerde, mallar gümrük işlemleri olmaksızın ithal edilebilir, depolanabilir, çeşitli işlemlere tabii tutulabilir ve yeniden ihraç edilebilir. Fakat malların engelden geçirilerek ülkenin gümrük alanına sokulmak istenildiğinde gümrük vergisi ödeme gereği ortaya çıkar. Bir serbest bölge ülkenin siyasal sınırları içinde yer alan bir gümrüksüz alandır².

¹ Yalçın ALAYBEYOĞLU, Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevaplar, Serbest Bölgeler Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s.1.

1.2.Serbest Bölgenin Türleri

Serbest bölge türlerini birbirinden kesin çizgilerle ayırmak mümkün değildir. Ancak iki kritere dayanarak sınıflandırmak mümkündür³.

Birinci kriter; serbest bölgede sürdürülen faaliyetlerin türüyle ilgilidir. Serbest bölgelerin faaliyetleri sadece ticari olabildiği gibi ticari ve endüstriyel bir nitelikte taşıyabilir. Gelişmiş ülkelerde bulunan serbest bölgelerin çoğu temel olarak ticari rol üstlenmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerde ise endüstriyel amaçlı serbest bölgeler kurma eğilimi vardır.

İkinci kriter ise; bölgenin faaliyetlerini iç piyasayı yoksa ihracatını yönelik olduğunu belirlenmesi esasında dayanır. Gelişmiş ülkelerde daha çok iç piyasaya yönelik serbest bölge sayısı oldukça fazladır. Gelişmekte olanlarda ise bir kısım serbest bölgeler bu faaliyeti gösterir.

Bu kriterlere dayanılarak yapılan sınıflandırma sonucu iki temel serbest bölge türü belirlenebilir. Bunların biri "Serbest Ticaret Bölgesi" diğeri "Serbest Üretim Bölgesi"dir. Ayrıca farklı özellikler gösteren bazı uygulamalar ayrı türler olarak ele alınabilir. Bunlar, serbest bankacılık bölgesi, sigortacılık bölgesi, antrepo, gümrüksüz satış mağazası ve serbest alan olarak sınıflandırılabilir.

Serbest bölge türlerini ise şöyle sıralayabiliriz:

1.Serbest Ticaret Bölgesi

2.İhracata yönelik üretim bölgesi

² Engin ERDOĞAN, Serbest Bölgeler ve Türkiye’de Bir Model Denemesi, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1985, s.5.

³ ERDOĞAN, a.g.e., s.21.

3.Serbest limanlar

4.Yatırım bölgeleri

5.Serbest bankacılık bölgeleri

1.2.1.Serbest Ticaret Bölgesi

Bir ülkede dış ticarete uygulanan mevzuat ve kısıtlamaların kısmen veya tamamen geçersiz kalması yoluyla, dış ticaret açısından serbest hale getiren bir alan ifade eder. Çoğunlukla uluslararası ticaret yolları üzerinde kurulan ev sahibi ülkenin diğer kısımlarından fiziki olarak ayrılarak polis kontrolü altında bulundurulur ve ikamet yasak olduğu bir bölgedir. Bu bölgelerde ithalat veya ihracata yönelik faaliyetlerde bulunulur. Ev sahibi bölgenin gümrük alanına girilmediği sürece gümrük vergisi ödenmez⁴.

1.2.2.Serbest Üretim Bölgesi

Bu bölgelere göre çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bir tanıma göre serbest üretim bölgesi ülke içinde ülke gibidir. Fiziki olarak tecrit edilen ve polis koruması altında bulundurulan bölge gümrükler ve ülkede uygulanan çeşitli kanunlardan arındırılmıştır⁵.

Başka bir tanımda serbest üretim bölgelerinin yabancı yatırımcılara vergisiz makine ve hammadde ithali sermaye ve kar transferi garantisi, bütün,

⁴ ERDOĞAN, a.g.e., s.22.

⁵ ERDOĞAN, a.g.e., s.32.

bitmiş ve yarı bitmiş malların ihracatında gümrüğe tabi olmama fabrika binası sağlama gibi çeşitli ayrıcalıklar sunan bölgeler olduğu ifade edilmektedir⁶.

Serbest üretim bölgelerinin, serbest ticaret bölgelerinden ayıran özellik, bu bölgelerin bir ticaret bölgesi olmaktan çok ithal edilen hammadde ve parçalardan üretilen ürünlerin ihracıyla uğraşan firmaları barındıran endüstriyel üretim bölgeleri olmalarıdır. Bu bölgeler genellikle uluslararası liman veya havaalanlarına yakın bir yere kurulur. Bu bölgelerde üretilen malların ev sahibi ülke piyasasına girişi söz konusu ülke tarafından yasaklanır.

Serbest üretim bölgelerinden beklenenler:

- 1.Döviz geliri elde etmek
- 2.İstihdam imkanı elde etmek
- 3.Ev sahibi ülke ekonomisine katkıları
- 4.Bölge ihracatının sağladığı katma değer
- 5.Yabancı sermaye ve ileri teknolojinin çekilmesi, iş gücü niteliğinin yükselmesi.

1.2.3.Serbest Limanlar

Serbest limanlar genelde Antrepolar olarak kurulmuştur. Burada yabancı kaynaklı malların geçici bir süre için gümrük vergisi ödemeksizin konulduğu ve gümrük idaresinin denetimi altında olan kapalı yerlerdir. Antrepolar serbest limanların temelini teşkil eder. Burası deniz yolu ile gelen malların bir an önce

⁶ ERDOĞAN, a.g.e., s.33.

boşaltılması için kurulmuş bir bölge türüdür. Bu bölgeye gelen mallar ülke içine aktarılacağı gibi başka ülkelere de buradan gönderilebilir. İthalat halinde vergiler eşyanın antrepoya girişine değil ülkeye ithalinde ödeneceği için ithalatçı için mali kolaylık sağlar.

Bu sayede ithalatçı ürünlerini derhal piyasaya sunmak yerine piyasa durumuna göre en uygun zamanı burada bekleterek kendine fayda sağlar.

1.2.4. Yatırım Bölgeleri

Yerel tüketim amacına yönelik gümrüksüz ithalatın gerçekleştirildiği bölgeyi ifade eder. Bu uygulama genellikle gelişmekte olan bölgelerde görülür. Bunlar genelde bölgenin tüketim ihtiyacını karşılamaya yöneliktir. Yani yerel tüketim ihtiyacının ithalatla karşılanabilmesi için kurulmuş bölgelerdir.

1.2.5. Serbest Bankacılık Bölgeleri

Serbest bölgelerdeki ticari ve endüstriyel şirketlere hizmet sağlayan kuruluşların başında bankalar gelmektedir. Bölge bankaları her türlü vergiden muaftır. Munzam karşılıklar yoktur, veya daha düşük orandadır. Sermaye denetimi daha esnektir, sermaye ile mevduat kurala bağlı değildir⁷.

⁷ Tansu ÇİLLER, "Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler", **Rapor Gazetesi**, 11 Ocak 1983, s.2.

1.3.Serbest Bölgelerin Kurulmasında Rol Oynayan Faktörler

Bu faktörleri şu şekilde sıralayabiliriz⁸.

- a) Dış ticaret politikasında izlenen kısıtlayıcı tedbirleri bir ölçüde yumuşatmak için dış dünyaya bir pencere açmak. (Bu amaç olarak alınabilir.)
- b) Ülkenin döviz kazancını artırmak ve bu yolla ödemeler dengesini düzeltmek.
- c) Transit dış ticaret ve karayolu taşımacılığını geliştirmek.
- d) İthalat kolaylığı sağlamak ve bölgeye yerli sanayici giriş maliyetlerini düşürmek.
- e) Depolama reexport ve switch faaliyetlerinde bulunarak gelir ve çeşitli yararları sağlamak.
- f) Yabancı sermayeyi ve turizmi teşvik.
- g) İstihdam imkanı sağlamak.
- h) Sanayileşme ve yeni teknoloji.

1.4.Serbest Bölge Uygulamasının Ekonomi Üzerinde Yaratabileceği Olumlu Ve Olumsuz Gelişmeler

Bu olumlu ve olumsuz gelişmelerin seyrini aşağıdaki konu başlıklarında teferruatlıca inceleyeceğiz. Önce olumlu gelişmeleri ele alalım.

⁸ DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı Yayınları, No:1, Ekim 1985.

1.4.1.Olumlu Gelişmeler

Olumlu gelişmeler başlığı altında dış ticaret açısından, yerli üretim açısından, istihdam yönünden, yabancı sermaye ve teknoloji yönünden ekonomiye getirdiği olumlu gelişmeler incelenecektir.

1.4.1.1. Dış Ticareti Kolaylaştırma

1.4.1.1.1. İthalatta Sağlanacak Yararlar

Hammadde ihtiyaçlarının büyük kısmını ithalat yoluyla sağlayan endüstriyel kuruluşlar üretimde herhangi bir kesinti olmaması için gereğinden fazla stokla çalışma ihtiyacı duymaktadırlar. Buda bir zaman sorununu ortaya çıkarmaktadır. Serbest bölge uygulaması sonucu ise gerek duyulan ithal hammaddelerin istenildiği zaman küçük partiler halinde elde edebilme imkanı bu sakıncaları ortadan kaldıracaktır. Bu kuruluşların ihtiyaç duyacağı malları ithalatçı ve ihracatçı kuruluşlarca gümrüğe ödemeksizin serbest bölgeye getirilip depolanacak ve işletmeler istedikleri zaman ihtiyaç duydukları miktardaki malı bölgeden ithal edebileceklerdir. İhracatçı firmalar bölgede depoladığı malların karşılığında liman tahliye ve depolama ücreti sonucu o ülke döviz kazanacaktır. Bölgeden satın alınacak malların kalitesi görerek alındığı için bir sorun yaratmayacaktır.

1.4.1.1.2. İhracatta Sağlanacak Yararlar

Serbest bölge ihracatçıları tüm formaliteleri tamamlayıp malı ihraç ettikten sonra başka bir formaliteye gerek duymadan malını başka ülkeye gönderme imkanı bulacaktır. Mal bölge içinde kaldığı için uluslararası piyasalar izlenerek en uygun koşullarla başka ülkelere satılacaktır. Böylece ihracatçı malını sevk etmede sürat, esneklik ve daha iyi rekabet ortamı bulacaktır.

Ayrıca ihracat edilmek üzere bölgeye getirilen mal burada bulundurulduğu süre içinde müşterinin isteklerine göre çeşitli işlemler tabi tutulacaktır. Özellikle malın ambalâjlanması ve pazara hazırlanmasında kullanılan girdiler gümrük ödemeksizin sağlanabileceğinden hem maliyetler düşürülebilecek hem de mal uluslararası standartlara göre hazırlanacaktır.

1.4.1.1.3. Transit Ticareti Geliştirme

Coğrafi durumu uygun olan ülkeler serbest bölgelerden çok yarar sağlarlar. Bir örnek verirse Türkiye'nin coğrafi konumu açısından çok elverişli olması transit ticaret açısından bir altyapı niteliği taşıyan serbest bölgelerin kurulması halinde transit ticaret büyük gelişmeler sağlayacaktır. Ayrıca serbest bölgenin kurulması halinde ve ihracat uygulamasında önemli bir döviz kaynağı olduğu unutulmamalıdır.

1.4.1.2. Yerli Üretim Açısından

Serbest bölge daha önce değinildiği gibi ithalat kolaylıkları maliyetlerde düşme sağlayarak, esneklik ve güvence getirerek yerli endüstrileri güçlendirir. Endüstriyel kuruluşlar serbest bölgeler vasıtasıyla ihracat kolaylıkları edecekler ve buda yerli üretimi olumlu yönde etkileyecektir. Ayrıca bu bölgeler yerleşen kuruluşlar özellikle yerli endüstriyel kuruluşlardan girdi talebinde bulunmasında üretim ve ihracatı olumlu yönde etkiler.

1.4.1.3. İstihdam Yönünden

Serbest bölgeler kuruldukları ülke işgücü için yeni istihdam imkanları yaratırlar. Bununla beraber serbest ticaret bölgelerinin bu konudaki etkisinin önemli olduğu söylenemez. Yani istihdam serbest bölgelerin kurulmasında önemli bir etken değildir. Bölgedeki endüstriyel kuruluşlar büyük bir istihdam hacmi yaratırlar. Nitekim gelişmiş ülkelerde dış ticareti kolaylaştırma amacına yönelik serbest ticaret bölgeleri tercih edilirken gelişmekte olan ülkelerde serbest üretim bölgeler türü seçilmektedir.

1.4.1.4. Yabancı Sermayenin Çekilmesi Ve Teknoloji Transferi

Yabancı sermayenin çekilmesi ülkeye yeni istihdam yaratmak, döviz geliri sağlamak, yeni teknoloji getirmek, yerli işçi ve yöneticilerin niteliğini yükseltmek, modern teknolojiye alışmalarını sağlamak gibi yararlar sağlar. Ayrıca

gerisel bağıllık yoluyla yabancı endüstriyel kuruluşlara olan ihtiyaç sonucu döviz gelirini artırıcı rol oynar.

1.4.2. Olumsuz Gelişmeler

Bu tür gelişmelerde kaçakçılık ve yurt içi sanayi ile rekabet yönünden incelenecektir.

1.4.2.1. Kaçakçılık Yönünden

Serbest bölgeler genellikle kaçakçılığa neden olabilecekleri konusunda eleştirilmektedir. Serbest bölgelerden kaçakçılık ancak sınırların iyi belirlenmemesi giriş, çıkışta ve bölge çevresinde gerekli güvenlik önlemlerinin iyi alınmaması halinde gerçekleşebilir.

Sınırları iyi belirlenmiş gümrük duvarları inşa edilmiş giriş ve çıkış noktalar, gümrük duvarları, kara ve deniz sınırları iyi bir şekilde kontrol altında bulundurulmuş bir serbest bölge için kaçakçılık endişesi son derece yersiz ve yanlıştır.

1.4.2.2. Yurt İçi Sanayi İle Rekabet

Serbest bölgelerde üretilen ürünlerin yerli mallarla rekabet edeceği ve yeni endüstriyi olumsuz yönde etkileyeceği sık sık eleştirilmektedir. Endüstriyel

Üretim serbest bölgelerin sadece serbest üretim bölgelerinde görülür. Bu çeşit bölgelerde üretilen ürünlerin ev sahibi ülke piyasasına girişi yasaktır. Çünkü bu bölgelerde sadece ihracata yönelik olarak faaliyet gösterilir. Bu sebepten dolayı başka bir piyasa elde edebilecek bir endüstriyel kuruluşun o ülke serbest bölgesine alınması söz konusu değildir. Bu tür başvurular o ülke makamlarınca değerlendirilir.

1.5. Serbest Bölgelerin zellikleri

Serbest bölgelerin özellikleri aşağıdaki gibidir⁹.

-Kurulu amaçları: Ülkenin dış ticaret hacmini geliştirmek, ithalatı, ihracatı kolaylaştırmak, döviz gelirlerini arttırmak, istihdam hacmini arttırmak, sanayi araçlarının bakım ve onarımları, teknoloji transferini hızlandırmak gibi amaçlarla kurulur.

-Yapılabilecek faaliyetler; bunlar ithalat, ihracat, depolama, malların çeşitli işlemlere tabi tutulması, bankacılık, sigortacılık faaliyetleri, çeşitli araçların bakım ve onarımları, yükleme, boşaltma gibi hizmetler ve endüstriyel faaliyetler olabilir.

-Serbest bölgeler gümrük dışı bırakılmış alanlardır. Fakat siyasi yönden bağımsız değildir. Ev sahibi ülkede uygulanan gümrük mevzuatı dış ticaret rejimi ve çeşitli yasalar kısmen veya tamamen geçersiz kılınır. Mal giriş ıkıı bakımından serbest bölgeler yabancı topraklar gibi işlem gören serbest bölgeden

⁹ ERDOğAN, a.g.e., s.5.

diğer ÷lkelere gönderilen mallar için herhangi bir gümrük işlemi söz konusu değildir¹⁰.

–Serbest bölge sınırlandırılmış bir bölgedir. Hem karadan hemde denizden sınırlıdır.

–Serbest bölgeler ikamet alanı olarak kullanılmaz.

–Serbest bölgeler şehrin sadece bir kısmını kapsar.

–Serbest bölgelerin yönetimi hükümet tarafından olabileceği gibi devletin doğrudan veya devlet katılımıyla resmi kurumlar veya gerçek ve tüzel kişiler tarafından yönetilebilir. Ayrıca yerel idarelerde yönetebilir.

–Serbest bölgede yer seçimi kurulacağı yerin belirlenmesinde geniş bir hinterlanda (bir liman vasıtasıyla ticari ilişkilerini sürdüren ve ülkenin iç kısımlarında yer alan yöreler), yeterli alt yapı imkanlarına ve transit yollarına yakınlık göz önünde bulundurulan faktörlerdir.

¹⁰ İstanbul Ticaret Odası, Serbest Bölge, Ekonomi Yayınları Dizisi, No:14, İstanbul, 1985, s.11.

İKİNCİ BÖLÜM

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE SERBEST BÖLGE UYGULAMALARI

2.1. Dünya'da Serbest Bölge Uygulamaları

2.1.1. Tarihçesi

Günümüzdeki serbest bölgeler geçmişteki serbest şehirlerin zaman içinde değişime uğramasıyla meydana gelmiştir. Serbest şehirler şehrin tümünü kapsayan siyasal yönden tamamen veya kısmen bağımsız temel faaliyeti transit ticareti olan ve ikametın serbest bulunduğu bölge şeklindedir. Özellikle Avrupada bu tip şehirler oldukça yaygındır. Ortaçağda feodal rejimin çeşitli ekonomik ve siyasal nedenlerle çökmesi sonucu ortaçağın şehir ekonomisi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yapılan haclı seferleri Avrupalıları zengin doğu milletleri ile ticarete zorlamıştır. Bu ticari ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesinde özellikle Akdenizde kolonileri bulunan İtalyan şehirlerin önemli rolleri olmuş bunun sonucu bazı İtalyan şehirleri canlı birer ticaret merkezi durumuna gelmişlerdir. Bu ticari ilişkilerin yoğunlaşması gerek coğrafi gerekse ekonomik avantajları nedeniyle bir takım yeni şehirlerin doğmasına yol açmıştır. Bu şekilde canlanan uluslararası ticari hayat içinde serbest şehirlerde tekrar önemli bir merkez haline gelmiştir.

Yeniçağda ise, fikri ve maddi alanda meydana gelen değişikliklerin iktisadi düşünce üzerindeki etkileri çok büyük olmuş, ortaçağın iktisadi faaliyetleri geniş

ölçüde gelişme göstermiş, merkezi otoriteler güçlenerek milli devletler kurulmuş derebeylik ve şehir devletleri ortadan kalkmıştır. 15.yy da başlayarak 18.yy'a kadar devam eden iktisadi sisteme Merkantilizm denmiştir. Bunlar milliyetçi devletçi ve korumacı bir politika izlemişlerdir. Bu dönemde devletler ekonomilerinin gelişmesi için gümrük duvarları oluşturarak sıkı koruyucu tedbirler almışlardır. Bu dönemde serbest şehirler söz konusu olmakla birlikte serbest bölgelere geçiş konusunda aşama kaydetmiştir. Bu dönemde ithalata aşırı kısıtlamalar getirmiştir. Bu gibi sınırlamalar sonucu serbest şehir ve bölgeler dış ticaret ilişkilerinin sürdürülebilmesi bakımından zorunlu hale gelmiş ve çokça uygulanmıştır.

Yakınçağda ise 1950 öncesi ve sonrası olarak incelenecektir. Bunun nedeni ise 1950 sonrası serbest bölge uygulamalarında özel bir önem taşımaktadır. I. Dünya savaşı sonrası serbest bölge uygulaması önemli ölçüde artış göstermiştir. 1929 ekonomik bunalımını izleyen yıllarda ülkeler ekonomik çöküntünün etkilerini azaltmaya yönelik araçlardan biri olarak serbest bölge uygulamasından yararlanma yoluna gitmiştir. Bu dönemde serbest şehir uygulamaları tamamen bitmiş ve bölge uygulamasına gidilmiştir. Bunun nedeni serbest şehirlerin büyüyerek devletleşme çabasında olmalarından kaynaklanmaktadır. Eski serbest şehirlerden sadece Hon Kong ve Singapur günümüze ulaşmıştır.

1950 sonrası dönemde ise, sanayileşen ülkelerdeki hızlı sermaye birikimi sonucu büyük şirketleri bu sermayeden en fazla kârı sağlayacak yatırım alanları aramaya yönelmiştir. Bu dönemde oluşan portföy hareketlerinin sebebi ellili yıllardan sonra dünya ekonomisinde önemli yer işgal eden çok uluslu şirketlerin rolü fazladır. Bu şirketler, üretim faktörleri ve teknolojiyi uluslararası düzeyde dolaştırmaya başlamışlar ayrıca kaynak tahsisini evrensel düzeye getirmişlerdir. Üretim teknolojisinde görülen gelişmeler ürün ve üretim sürecini parçalara ayırma imkanı veren gelişmeler sağlamıştır. Bunların sonucu olarak, çok uluslu

şirketlerin üretiminin tamamını veya belirli bir kısmını uygun koşullar taşıyan gelişmekte olan ülkelere kaydırmaları mümkün hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin amaçladıkları kalkınma hızını elde etmek için gerekli olan yatırımları gerçekleştirilmeme konusundaki engeller sonucu oluşan özel koşullar ayrıcalıklar tüm ülke çapında uygulanması her zaman için mümkün değildir. Bu nedenle bu çeşit özel koşul ayrıcalıklarıyla donatılmış bölgelerin belirlenerek yabancı yatırımcıları burada yatırım yapmaları ve ihracata yönelik üretimde bulunmaları için davet etmek daha gerçekçi bir çözüm olarak görülmüştür. Bu gelişmeler sonucu 1960 sonrası "Serbest Üretim Bölgesi" adı verilen özel amaçlı bölgeler ortaya çıkmıştır. İlk serbest üretim bölgesi 1958 yılında İrlanda'nın Shanon havaalanı yakınlarında kurulan Shanon serbest bölgesidir. Bu tümüyle ihracata yönelik ilk serbest bölgedir. 1960'ın ikinci yarısında doğu Asyada bir çok serbest bölge kurulmuştur. Bundan sonraki yıllarda ise sayı ve faaliyet açısından hızlı bir gelişim vardır. 1980 yılında toplam serbest bölge sayısı 362 dir. Bunların 62'si ABD, 90'ı Avrupa, 55'i Afrika, 25'i Ortadoğu, 35'i Uzakdoğu 10'u ise Meksika'da yer almaktadır. Ayrıca aynı yıl Dünya ticaret hacminin %9'unun bu bölgelerden gerçekleştirildiği ve altı milyon kişiye istihdam imkanı sağladığı tahmin edilmektedir¹¹.

2.1.2. Dünyadaki Serbest Bölgeler

Bu bölgeler hakkındaki rakamları bir önceki bölümde vardır. Bu bölümde ise faaliyet gösterenlerden bazılarının isimlerini vermeye yetineceğiz.

Almanya, Amerika, Angola, Arjantin, Bahama, Bangladeş, Barbados, Belize, Bermuda, Bolivya, Brezilya, Cayman Adaları, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Dominik, El Salvador, Endonezya, Fas, Fildişi Kıyısı, Filipinler,

¹¹ ERDOĞAN, a.g.e., s.21.

Guatemala, Haiti, Hindistan, Hollanda Antileri, Hon Kong, İran, İrlanda, İspanya, İsrail, Jamaika, Japonya Kolombiya, Kore, Kıbrıs Rum Kesimi, Liberya, Libya, Malezya, Mairitus, Meksika, Mozambik, Nikaragua, Pakistan, Panama, Portekiz, Somoa, Seregel, Singapur, Srilanka, St Lucia, Şili, Tanzanya, Tayland, Tayvan, Venezüella gibi ülkelerde uygulanmaktadır. Dikkat edilirse gelişmekte olan veya geri kalmış ülkeler bu uygulamaya daha çok yatkındır.

2.2. Türkiye'de Serbest Bölge Uygulamaları ve Gelişimi

2.2.1.1980 Öncesi

İlk defa Osmanlı imparatorluğunun son dönemlerinde bu konu ele alınmıştır. O devirde Rusya ile Romanya'da serbest bölgelerin kurulması ile İstanbul uluslararası ticari alandaki üstünlüğünü kaybetmeye başlamıştır. İstanbul'un durumunu koruyabilmesi için serbest bölgelerin gerekli olduğu fikri üzerinde duruluyordu¹². Fakat dönemin büyük problemleri içinde konuya bir çözüm gelmemiştir. Daha sonra ilk ciddi atılım 1926 yılında İstanbul'da bir serbest bölge kurma imkanları araştırılmak üzere İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'na oluşturulacak özel bir komisyon görevlendirilmiştir. Komisyon raporunu 11/12/1926 da hükümete sunmuştur. Raporda İstanbul'un çok önemli bir uluslararası bir ticaret merkezî olduğu ve geniş bir hinterlanda sahip olduğu belirtilmiş, kurulacak serbest bölgenin tüm ülkeye fayda sağlayacağı görüşünde fikir birliğine varılmıştır. Ticaret odası 1927'de ikinci bir rapor hazırlayarak hükümete sunmuştur. Bu rapor ilk rapora paralel görüşlere sahiptir. Daha sonra TBMM 1927 yılında 1132 sayılı "Serbest Mıntika Hakkında Kanun"u

¹² Ekrem PAKDEMİRLİ, Türkiye'de Serbest Bölgeler, İzmit Ticaret Odası Dergisi, 3 Mart 1983, s.7.

onaylamıştır. İstanbulda serbest bölge kurulması konusunda hükümete yetki vermiş böylece Türkiye'de ilk serbest bölge kanunu uygulamaya girmiştir. 1923-1929 yılları arasında Türkiye serbest bölge kurmaya yönelik girişimler bakımından oldukça yoğundur. Bu dönemde gerekli alt yapıyı gerçekleştirecek yeterli sermayenin olmayışı bu alanda yabancı sermaye yatırımlarından yararlanmak için gerekli çabanın gösterilmesi bürokrasinin çokluğu ve karmaşıklığın sebep olduğudur. Daha sonraki dönemlerde serbest bölge kurmaya yönelik girişimlerde bulunulmuş fakat hiçbirinde bir sonuç alınmamıştır. Türkiye'de serbest bölge uygulamasına geçilmemesinin kökeninde uygulanan kalkınma politikaları dışında bazı nedenler aranmalıdır. Bunların başında altyapı hizmetlerini gerçekleştirecek fonların kurulmamasıdır. Bu bir devlet politikası haline getirilmelidir. Diğer bir sebepte çok ve karışık bürokratik uygulamalardadır. Bunlar yeniden gözden geçirilmelidir. Başka bir endişe bir kaçakçılık merkezi oluşacağı endişesidir. Yurt içi rekabetten korkulması diğer bir sebeptir. Halkımızda oluşan ahlaksızlık yuvası kuşkusu da az da olsa bir sebep teşkil eder.

Son durulması gereken noktada bilgi ve eleman yetersizliğidir. Bu sebeplerden dolayı serbest bölgeler 1980 öncesi yavaş bir seyir izlemiştir.

2.2.2. 1980 Sonrası

24/1/1980 kararıyla ihracata yönelik kalkınma politikası benimseyen Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in beyanıyla serbest bölgeler yeniden gündeme gelmiştir.

Kenan Evren'in bir uzak doğu gezisinden sonra verdiği bir beyanatta (26/12/1982) "Senelerden beri Türkiye'de serbest bölge konusu münakaşa

edilmektedir. Türkiyede bir türlü karar verilmemiştir. Ziyaret ettiğim tüm ülkeler bu serbest bölgeleri ihdas etmişler ve bundan bihayli fayda sağlamışlardır. Zannediyorumki bu konuda bir karar verme zamanı gelmiştir. İlgililere sayın hükümet erkânıyla bir karara kısa zamanda varıp bu bölgeyi ihdas etmemiz halinde Türkiye bundan çok kazançlı çıkacak" demiştir¹³.

Bu açıklamadan sonra somut adımlar atılmaya başlanmıştır. Hükümet bu alanda kanuni düzenlemelere gitme gereği duymuştur ve ilk olarak 3/11/1983 te resmi gazetede yayınlanan bir kanunla "Serbest Bölgeler Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname"dir. 12/11/1983 te Antalya ve Mersin'de serbest bölge kurulmasında ilişkin bir Bakanlar Kurulu Kararı resmi gazetede yayınlamıştır. Bundan sonra yeni bir gelişme sürecine girilmiştir.

2.2.3. Türkiyedeki Serbest Bölgelerin Hukuki Yapısı

Serbest bölgelerin kurulması, yönetilmesi ve işletilmesi ile ilgili politika ve prensipleri tespit etmek planlama ve koordinasyon faaliyetlerini yürütmekten sorumlu olan merci, Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde çalışmalarını sürdüren "Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü"dür. Serbest bölgelerin faaliyetlerinin mevzuat çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla her bölge için bölge müdürlükleri kurulmuştur.

2.2.3.1. Serbest Bölgelerin Kurulmasında Genel Hükümler

Serbest bölgelerdeki kamu kurum ve kuruluşlarınca yerli veya yabancı gerçek veya tüzel kişilerce özel veya kamu arazisi üzerinde kurulmasına işletilmesine Bakanlar Kurulunca izin verilir. Serbest bölge kurmak isteyen yerli

¹³ İstanbul Ticaret Gazetesi, 31 Aralık 1982, s.1.

veya yabancı müteşebbisler serbest bölgeler genel müdürlüğüne başvururlar. Müdürlük 6/6/1985 tarihli resmi gazetede yayınlanan genel hükümler çerçevesinde hareket ederler. Bu hükümler¹⁴ :

Madde 1: Bu kanun Türkiye'de ihracat için yatırım ve üretimi artırmak, yabancı sermaye ve teknoloji girişini hızlandırmak, ekonominin girdi ihracatını uzun ve düzenli şekilde temin etmek, dış finansman ve ticaret imkanlarından daha fazla yararlanmak üzere, serbest bölgelerin kurulması, yer ve sınırlarının tayini, yönetimi, faaliyet konularının belirlenmesi, işletilmesi, bölgelerdeki yapı ve tesislerin teşkili ile ilgili hususları kapsar.

Madde 2: Türkiye'de serbest bölgelerin yer ve sınırını belirlemeye Bakanlar Kurulu yetkilidir.

Madde 3: Bu kanun uygulanmasında;

- a) İşletici; Serbest bölgeyi kamu ve kamu kurum ve kuruluşunu yerli ve yabancı tüzel kişileri,
- b) Kullanıcı; Faaliyet ruhsatı alan ve bölgede belli bir işyeri bulunan gerçek veya tüzel kişiyi,
- c) Döviz; TC Merkez Bankası tarafından konvertibil sayılan paralar veya ödemeyi sağlayan her nevi hesap ve belgeleri ifade eder.

¹⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı, Serbest Bölgeler Mevzuatı, Tanıtım ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, Haziran 1995, s.1.

Madde 4: Serbest bölgelerde, ekonomik işler yüksek koordinasyon kurulunca uygun görülecek her türlü sanayi, ticari ve hizmetle ilgili faaliyetler yapılabilir.

Fiyat, kalite ve standartlarla ilgili olarak kamu kurum ve kuruluşlarına kanunlarla ve diğer mevzuatla verilen yetkiler serbest bölgelerde uygulanmaz.

2.2.3.2. Serbest Bölgelerin Düzenlenmesi

Bu düzenlemelerde resmi gazetenin aynı gün ve sayılı kararları ile belirlenmiştir. Bunları da şu şekilde sıralayabiliriz¹⁵.

Madde 5: Serbest bölge ilan edilen yerlerde ihtiyaç duyulacak arazi ve tesisler kamulaştırma kanunu hükümlerine göre sağlanabilir.

Yerli veya yabancı, gerçek veya tüzel kişiler DPT müsteşarlığından ruhsat almak kaydıyla bölgede faaliyette bulunabilirler.

Serbest bölgede arazinin kullanımı, yapı ve tesislerin projelendirilmesi kurulması ve kullanılmasıyla ilgili diğer bütün izin ve ruhsatlar bölge müdürlüğüne verilir.

Serbest bölgede asayiş hizmetleri polis tarafından yerine getirilir.

Madde 6: Serbest bölgeler gümrük hattı dışında sayılır.

Bu bölgelerde resim harç gümrük ve kambiyo mükellefiyetlerine dahil mevzuat hükümleri uygulanmaz.

İşletici kuruluşlar ve kullanıcılar yatırım ve üretim safhalarında Bakanlar Kurulunca belirlenen teşviklerden yararlanabilir.

Türkiye'deki tam ve dar mükellef gerçek ve tüzel kişilerin serbest bölgedeki faaliyetleri dolayısıyla elde ettikleri kazanç ve iratlar, Türkiyenin diğer yerlerine getirildiğinin kambiyo mevzuatına göre teşviki halinde de gelir ve kurumlar vergisinden muafır.

Madde 7: Serbest bölgelerin kurulması, bakımı, onarımı, geliştirilmesi, ilgili araştırma, eğitim ve sosyal tesislerin yapılması, kullanıcıların ve Türkiye'deki mal alımlarının teşviki maksadıyla TC Merkez Bankası nezdinde "Serbest Bölgeleri Tesis ve Geliştirme Fonu" kurulmuştur.

Fonun kaynakları

- a) Faaliyet ruhsat ve izin belgesi karşılığı ödenecek ücretler,
- b) Bölgeye giren ve çıkan malların değeri üzerinden peşin olmak üzere binde 5 oranında ödenecek ücretler,
- c) Serbest bölgeyi işleten gerçek veya tüzel kişilerle yapılacak sözleşmelerde yer alacak ödemeler,
- d) Diğer gelirler.

¹⁵ Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.2.

2.2.3.3. Mal ve Hizmetler

Aynı kanun hükümlerince belirlenmiştir¹⁶.

Madde 8: Serbest bölge ile Türkiye'nin diğer yerleri arasında yapılacak ticaret rejimine tabidir. Serbest bölge ile diğer ülkeler ve serbest bölgeler arasında dış ticaret rejimi uygulanmaz.

Bedeli 500 \$ altında olan Türkiye mahreçli mallar isteğe bağlı olarak ihracat rejimine tabi tutulmayabilir.

Madde 9: Serbest bölgelerdeki faaliyetlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Bakanlar Kurulu ödemelerin TL olarak yapılmasına da izin verebilir.

Serbest bölgelerde gemi ve liman hizmetleri işletici tarafından yapılır, veya kamu kurum ve kuruluşlarına, gerçek veya tüzel kişiye yaptırılır.

2.2.3.4. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Kaldırılan ve Uygulanmayan Hükümler, Yönetmelikler

Aynı kanun hükümlerince bunlar da belirlenmiştir¹⁷.

¹⁶ Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.3.

¹⁷ Dış Ticaret Müsteşarlığı, a.g.e., s.3-4.

Madde 10: Serbest bölgelerde faaliyet gösterecek iş yerlerinde yabancı uyruklu yönetici ve vasıflı personel çalıştırılabilir. Buna ait esaslar yönetmelikte belirlenir.

Serbest bölgelerde TC Sosyal Güvenlik Mevzuat Hükümleri uygulanır.

Kaldırılan hükümler

Madde 11 : 21/12/1953 tarihli ve 6209 sayılı serbest bölge kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Uygulanmayan Hükümler:

Madde 12: Serbest bölgelerde;

-1580 sayılı Belediyeler Kanununun 15.maddesinin 5, 22, 32 ve 47.bendleri dışında kalan hükümleri,

-1682 sayılı pasaport kanunu,

-5683 sayılı yabancıların Türkiye'de seyahat ve ikametleri hakkındaki kanun ile 2007 sayılı Türkiye'deki Türk vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkındaki kanun ile ek ve değişiklikler,

-6224 sayılı yabancı sermayeyi teşvik kanunu,

-2677 sayılı sivil hava meydanları, limanlar ve sınır kapılarında görevli ve hizmetlerin yürütülmesi hakkındaki kanun,

-1050 sayılı muhasebeyi umumiye kanunu,

-832 sayılı sayıştay kanunu,

-2886 sayılı devlet ihale kanunu hükümleri le diğer kanunların bu kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz.

2.2.4. Serbest Bölgelerin Kuruluşuna İlişkin Esaslar

Bu esasları aşağıdaki şekilde ele alacağız. Bunlardan ilki olan kuruluş amacı ile başlayacağız.

2.2.4.1. Serbest Bölgelerin Kuruluş Amacı

Herşeyden önce ülke ekonomisine sağlayacağı fayda üzerinde durulmalıdır. Bu arada ülkenin sanayileşmişliği gözönüne alınarak bazı özel amaçlarda bulunabilir. Fakat en temel amaçlar ise; döviz geliri sağlamak yeni istihdam imkanları yaratmak yabancı sermayeye ve ileri teknolojinin çekilmesini sağlamak. Serbest bölge uygulamasından bazı ekonomik sorunlar belirli ölçülerde çözüm getirmesi beklenir. Fakat ne kadar başarılı olabileceği tartışılır. Bunun nedenide beklentilerin çeşitli faktörlere bağlanmasıdır. Bu faktörler yer seçiminin uzunluğu, teşvik paketi, evsahibi ülkeye duyulan güven endüstriyel siyasi istikrar, bölge yönetiminin başarısı vb.gibi uygulamalardır.

2.2.4.2. Serbest Bölgenin Türünün Belirlenmesi

Serbest bölgenin iki temel türü vardır. Bunlardan biri serbest ticaret bölgesi diğeri ise serbest üretim bölgesidir. Ayrıca bunlar dar ve geniş kapsamlı olarak uygulamaları mümkündür. Mesela belirli bir liman alan tel örgüyle çevirerek burada transit ticareti reexport ithalat ve ihracatı kolaylaştırmaya yönelik faaliyetlerden birini veya birkaçının uygulanacağı ilan edilebilir. Ayrıca endüstriyel amaçlı serbest bölgelerinde dar kapsamlı olarak uygulanması mümkündür. Bölge türü belirlenirken göz önüne alınacak endüstriyel bölge olma özelliğinin yanısıra ticari faaliyetlerin sürdürülebileceği nitelikte bir bölge olmalıdır. Bu bölgede elde edinilen bilgi, tecrübe ve yetişmiş personel sayesinde ileriki yıllarda birden fazla, belirli faaliyet gösteren bölgeler kurulabilir.

2.2.4.3. Kanuni Esaslar

Bu esaslar devlet tarafında Bakanlar Kurulunca alınacak kararla belirlenir. Kuruluş ve işleyişine göre hükümler ortaya konulmalıdır. Kanun metninde yatırımcıları ilgilendiren konularda açıklık sağlamak gerekse ev sahibi ülkenin bölgeye ilişkin çıkarların gözetmek bakımından aşağıda belirtilen hususlara dikkat edilmelidir¹⁸.

1. Bölgede gümrük vergilerinin uygulanmayacağı belirtilerek hammadde makine ve teçhizatlarının gümrüksüz ithal edilebileceği vurgulanmalıdır.
2. Bankacılık ve sigortacılığın yapılabilmesi belirtilmelidir.

¹⁸ ERDOĞAN, a.g.e., s.134-135.

3.Uygulanacak teşvikler belirlenmeli, imkan ve ayrıcalıkların belirtilmesi gerekir.

4.Kar ve sermaye transferine ilişkin esaslar belirlenmeli.

5.Endüstriyel kuruluşların yatırım değerlerine ilişkin alt sınırlar belirlenmelidir.

6.Endüstriyel kuruluşların emek yoğunluk derecesine ilişkin esaslar öngörülmesi.

7.Yerli üretimin payını azaltacak endüstriyel kollar hakkındaki düzenlemeler.

8.Bölgede faaliyet gösteren kuruluşların yüzde yüz yabancı sermayeli olup olmamasının esasa bağlanması.

9.Yabancı firmalarda çalışacak ev sahibi ülke yönetici ve işçileri için zorunlu bir sınır getirip getirilmeyeceği.

10.Bölgenin yönetimi ve finansmanın hakkındaki esaslar.

11.Bölgede sürdürülecek ticari faaliyetlere ilişkin esaslar.

12.Üretilen malların ev sahibi ülkeye sokulup sokulmayacağına ilişkin esasların belirlenmesi.

2.2.4.4. Bölgenin Fiziki Planlanması

Serbest bölge uygulamasına geçilmesi kararlaştırılıp bölge türü belirlendikten sonra bölgenin fiziki planlamasının yapılması gerekmektedir. Bu

çalışma bir sistem içinde yürütülmesi gereği vardır. Bölgenin fiziki planı belirlenirken iki nokta göz önüne alınmalıdır. Bunlardan birincisi ev sahibi ülkenin bölgenin kuruluş amaçları diğeri ise serbest bölge konusundaki beklentileridir. Örneğin serbest üretim bölgesi kurulurken bölgenin fiziki planlamasında gerçekleştirilmesi gereken aşamalar aşağıdaki gibidir.

2.2.4.4.1. Yer Seçimi

Bu ilk aşamadır. Hatalı yer seçimi serbest bölgelerin başarısızlıklarının en önemli sebebidir. Bu nedenden tüm sübjektif etkilerden ve politik düşüncelerden uzak karar verilmelidir. Bilimsel esasları ise şu şekilde inceleyeceğiz.

2.2.4.4.1.1. Coğrafi Konum

Öncelikle göz önünde bulundurulacak husustur. Buna göre öncelikle belirlenen bölgenin uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunması, hammadde, aramalı, malzeme temini, bölgede yer alan kuruluşların ürettiği ürünleri kolayca sevk etmelidir. Ulaşım imkanları da göz önüne alınmalıdır. Bölgenin kurulduğu yörenin karayolu ve demiryolu ulaşımında serbest bölgenin ev sahibi ülke ile olan ekonomik ilişkilerinde önem taşır. Bölgenin arazi yapısında önemli bir faktördür. İdeal olan düz olmalı drenajı yapılmış olmalı, toprağın dayanıklılığı göz önüne alınmalıdır.

Bölgeye çekilecek endüstri tipinde yer seçimine etkisi vardır. Bölgeye çekilmesi düşünülen endüstri tipinin uluslararası piyasalarla bağlantı sağlayan hava ve deniz limanları ve bölge çevresindeki yerleşim merkezine yakınlığı bölge

üzerinde etkilidir. Çevre kirliliği çok önemli bir faktör olarak göz önüne alınmalıdır. Ayrıca bölgeyi çevreleyen alanın doğal yönden ve yerleşim yeri olarak taşıdığı estetik özelliklerde yerleşim alanının seçiminde dikkate alınmalıdır.

2.2.4.4.1.2. Yerleşim Alanının Büyüklüğü

Bölge alanının büyüklüğünün tespiti bölgenin ilerideki faaliyetleri açısından büyük önem taşır. Bu konuda en önemli faktör ev sahibi ülkenin bölgeye ilişkin beklentileridir. Çekilmesi beklenen endüstriyel kuruluşlarının tipi ve yaratılacak istihdamın büyüklüğü bu konuda etkilidir. Buna bağlı olarak bölge büyüklüğü ile ilgili standartlar belirlenebilir.

Bölgenin büyüklüğünün alt sınırı genellikle altyapı yatırımları ve bölge hizmetlerinin maliyeti tarafından belirlenir. Bölge küçük olursa faaliyet gösteren kuruluşların yönetimi kendine sağladığı hizmetler için ödeyecekleri pay yüksek olur. Bu da gider artırıcı bir etkidir. Standart bir ölçü belirlenirse bu kırk hektar olabilir¹⁹. Bölgenin büyüklüğünün üst sınırı ise bölgenin ticaret hacmi yol kapasitesi iskan imkanları tarafından belirlenir. Bu belirlenirken bölge hizmetlerini aksatmayacak şekilde olmalıdır. Bu bölgenin maksimum büyüklüğü 200 hektar olmalıdır²⁰. Ayrıca bu konuda başlıca serbest üretim bölgelerinin büyüklüğünü gösteren bir liste yol gösterici olabilir.

¹⁹ ERDOĞAN, a.g.e., s.138.

2.2.4.4.2. Altyapı Yatırımları

Bunlarıda binalar, yollar, gümrük engeli vb. şekilde işleyeceğiz.

2.2.4.4.2.1. Binalar

Bölge içinde inşa edilecek binalar, fabrika binaları, idari binalar ve meskenlerdir. Bu binaların yerleştirilmesinde bölge hizmetlerinin dağıtımının en düşük maliyetle gerçekleştirilebileceği bir yerleşim planı seçilmeli binalar arasındaki mesafe dikkatle ayarlanmalı. Ayrıca binaların kapladığı alanın toplam bölge alanının yarısı veya üçte biri düzeyinde kalmasına özen gösterilmelidir.

2.2.4.4.2.2. Yollar

Yollar tahmin edilen trafik akımına göre yapılmalıdır. Standart bir ölçü ile yolların toplam bölge alanının % 15'ini kapsamaması ve bu oranın % 25 i aşmaması gerektiği söylenebilir²¹.

Bölge dahilindeki yolların keskin virajlar, çoklu ve gizli kavşaklar, yaya ve araç trafiğinin karışması, dik yokuşlar gibi tehlikeleri ihtiva etmemesi sağlanmalıdır. Yollar araç yükleme boşaltma ve park etmede karışıklıklar çıkarmayacak şekilde düzenlenmelidir.

²⁰ ERDOĞAN, a.g.e., s.138.

²¹ ERDOĞAN, a.g.e., s.146.

Yol genişlikleri tahmin edilen trafik yoğunluğuna göre belirlenmelidir. Standart ölçü verilirse ana yollar için minimum 7,5 metre, tali yollar için 5 metre, servis yolları için 3 metre olarak ifade edilmelidir. Trafik denetimi için ışıklandırmada önemlidir.

2.2.4.4.2.3. Gümrük Engeli

Bu genellikle bir duvar (gümrük duvarı) ve bunun uygun yerlerinde gümrük kontrolü yapmaya elverişli kapılardan oluşur. Bu duvar kaçakçıların üstünden atlayıp kaçamayacakları, bir şey aktaramayacakları muhafazalı ve yüksek olmalıdır. Gümrük engeli tel örgü dahi olabilir. Genellikle ikibuçuk metre yeterli bir ölçüdür. Üretilen ve satılan malların ülke içinde alıcısı olması durumunda hırsızlık ve kaçakçılığa karşı tedbir olarak gerek ticari gerekse hususi araçların aranması şeklinde olabilir. Kaçakçılığın olabileceği yerlerde sık sık denetlenmelidir. Gümrük kontrol noktalarının bölgeye esas giriş yolunun merkezinde yer alması gerekir. Gümrük kontrol noktasındaki yapıların planlanmasında gümrük idaresinin önerileri doğrultusunda yapılmalıdır.

2.2.4.4.3. Bölge Hizmetleri

Bu hizmetleride elektrik, su, ulaşım ve haberleşme şeklinde inceleyeceğiz. İlk olarak elektrik.

2.2.4.4.3.1. Elektrik

Bölge alanına elektrik temini üzerinde durulurken bunun sürekli ve güvenilir olmasına özen gösterilmelidir. Yerleşim alanlarında elektrik kesilmesi önemli sorunlar yaratmayabilir. Fakat bölgedeki endüstriyel kuruluşlar elektrik kesilmesini kabul edemezler. Endüstriyel kuruluşların elektrik ihtiyacı iyi hesaplanmalı elektrik tesisatı tahmin edilen elektrik sarfiyatına göre düzenlenmelidir. İlave bir masrafa ihtiyaç göstermekle birlikte elektrik kablolarını toprağa gömülmesi hem emniyet hemde estetik yönünden iyi olur.

2.2.4.4.3.2. Su

Bölgeye öncelikle içme sağlık ve temizlik amacıyla su temin edilmesi gerekir. Fakat esas önemli olan endüstriyel kuruluşların su ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Endüstriyel kuruluşların su ihtiyacı endüstrinin tipine göre farklılık gösterecektir. Sözelimi boya ve kağıt endüstrileri fazla su kullanırlar. Su şebekesinde kullanılan boru çapı su arzının toplum maliyeti içinde küçük bir paya sahiptir. Bu nedenle sonradan yetersiz kalması nedeniyle değiştirmenin yaratacağı önemli harcamalardan kaçınabilmek için boru çapının başlangıçta yeterli düzeyde olması gerekir. Ayrıca bölge ihtiyaçlarını karşılayacak bir kanalizasyon şebekesinde planlanmalıdır.

2.2.4.4.3.3. Ulaşım ve Haberleşme

Bölgede faaliyet gösteren şirketlerin etkin bir şekilde işletilebilmesi için ulaşım ve haberleşme imkânları uluslararası standartlara uygun olmalıdır. Bölge ve uluslararası piyasalar arasındaki taşıma hizmetleri büyük önem taşır. Bu nedenle liman ve havaalanı kapasiteleri yeterli olmalı ayrıca serbest bölgenin kurulmuş olduğu yörenin karayolu ve demiryolu ağları ihtiyacı karşılayacak düzeyde bulunmalıdır. Telefon ve teleks bağlantıları da büyük önem taşır. Bölgenin gerek kendi içinde gerek ev sahibi ülke ile gerekse dış ülkelerle haberleşmesinin kesintisiz olarak sürdürebilmesi gerekir.

2.2.4.5. Teşvik Paketi ve Tanıtım Faaliyetleri

2.2.4.5.1. Teşvik Paketi

Yatırımcıları çekmek için bir takım cazip koşul ve ayrıcalıklarının sağlanması gerekmektedir. Sunulan teşviklerin istenilen tip ve miktarda yatırımı çekmek için yeterli olmanın yanı sıra umulan döviz gelirlerinin veya bölgeden elde edilecek diğer yararların değerini aşacak düzeyde olması gerekir. Fakat bu konuda yol gösterici kesin formüller bulunmamaktadır. Her ülke kendi koşullarını değerlendirerek ve diğer serbest bölgelerde uygulanan teşvikleri göz önünde bulundurarak makul bir çözüm bulmaktadır.

2.2.4.5.1.1. Alt Yapı Yatırımları

Bir önceki kısımda bu konuya ilişkin ayrıntılı bilgi verilmiştir. O yüzden tekrar edilmeyecektir.

2.2.4.5.1.2. İş Gücü

Yabancı şirketlerin serbest üretim bölgesinde yatırıma ilişkin verecekleri kararda işgücü önemli bir faktör oluşturur. İşgücüne ilişkin bazı temel faktörler yatırıma şirketlerin istifadesine sunulmalıdır. Bu bilgiler erkek, kadın, nitelikli, yarı nitelikli, niteliksiz, yönetici, teknik eleman büro memuru şeklinde. Ayrıca işçilerin yetenekleri, el becerileri okur yazarlık oranları ve öğrenme yetenekleri konusunda da bilgi derlenmeli, işgücü maliyetleri konusunda da bilgi sağlanmalıdır. Bunun dışında işçi ve işveren ilişkileri çalışma koşulları işçi işveren uyumsuzluklarından doğan işgücü kayıpları sendikaların tavırları işgücü alımı ve çıkarılması imkanları konusunda bilgi sağlanmalıdır.

2.2.4.5.1.3. Güvenli Yatırım Koşulları

Yabancı sermaye için ev sahibi ülkedeki siyasi istikrar ve güven büyük önem taşır. Bunun yanısıra ülkenin, hükümet taahhütlerinin yerine getirilmesi konusundaki uluslararası ünü ile yabancı yatırımcılar için büyük önem taşır. Örneğin 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra Türkiye’de bu ortam sağlanmıştır. Bu uluslararası propagandalarla sağlamlaştırılmalıdır.

2.2.4.5.1.4. Basitleştirilmiş Bürokrasi

Serbest bölgede işletmelerin gerek kuruluşu gerekse işletilmesi safhalarında yapılması gerekli bürokratik işlemlerin en az düzeyde tutulmasına özen gösterilmelidir. Bölgedeki kuruluşları ilgilendiren bürokratik işlemlerin açık anlaşılır ve kolay uygulanır olmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca bölge yönetimi tarafından kuruluşların bürokratik işlemler konusunda karşılaştıkları zorluklarda yol gösterici bürolar kurulmalıdır.

2.2.4.5.1.5. Vergi Ayrıcalığı

Serbest bölgelerin tümünde ithalat ve ihracattan gümrük vergisi alınmaz. Serbest üretim bölgelerinde buna ilave bazı vergi ayrıcalıkları sağlanabilir. Çok geniş kapsamlı vergi indirimleri bölgelerin döviz gelirlerinin azalmasına yol açtığı için bundan kaçınılmalıdır. Bu nedenle bölgenin ilk kuruluş yıllarında şirketlerin ödemesi gereken tüm vergilerde belirli bir oranda vergi indirimleri yeterli olabilir. Ayrıca yabancı şirketlere kar ve sermaye transferi konusunda serbestlik sağlamak gerekir.

2.2.4.5.2. Bölgenin Tanıtımı

Bir serbest bölgenin tanıtımı büyük önem taşıyan bir konudur. Ancak tanıtım sayesinde arzu edilen tipte ve miktarda yatırımın bölgeye çekilmesi mümkün olur. Tanıtım çabası ana hatlarıyla üç safhada gerçekleştirilebilir.²²

²² ERDOĞAN, a.g.e., s.152.

Birinci safhada muhtemel yatırımcıların ilgisini çekecek yollardan bilgi sağlamak.

İkinci safhada yatırımcı kuruluşların başarılı olmasını sağlamak konusunda çaba göstermek.

Tanıtım uzaktan ve yüz yüze olarak iki şekilde yapılır. Uzaktan tanıtım basın ve yayın kuruluşları aracılığıyla, yüz yüze tanıtım ise yatırımcılar ile bölge yöneticileri veya hükümet temsilcileri arasında yapılan toplantılar şeklinde yapılır.

2.2.4.6. Bölgenin Yönetimi

Serbest bölgenin değişik şekillerde yönetilmesi mümkündür. Bunlar :

-Serbest bölgenin devletinde katılacağı şirketler tarafından yönetilmesi; bu durumda devletinde katılacağı bir şirket kurularak bölgenin yönetimi bir şirkete verilir.

-Serbest bölgenin özel şirketlerce işletilmesi serbest bölgeler bir imtiyaz şeklinde özel şirketlere verilir ve yönetim bu şirketlerce gerçekleştirilir.

Serbest bölgelerin devlet tarafından yönetilmesi sakıncalıdır. Çünkü serbest bölge müteşebbis zihniyete sahip sorumluluk yüklenebilecek ve hızla kesin karar verebilecek bir yönetime sahip olması gerekir. Tüm bunlar ticari bir şirket işletme yönetiminin nitelikleridir. Özel şirketlerin sakıncaları ise serbest bölge faaliyetleri bir özel şirketten çok bir kamu hizmeti niteliği taşır. Serbest bölgeye ilişkin giderler bölge sınırları içinde gerçekleştirilir. Fakat kazanç tüm

ülke çapında elde edilir. Serbest bölge kar amacı güden bir işletmeden farklı bir organizasyondur. Bu nedenle bölgenin tümü ile özel şirketlerce yönetilmesinde bölgenin amacına ulaşmasını engeller. Bu yüzden en etkin olanı devletin katılımıyla oluşan bir şirket tarafından yönetilmesidir. Serbest bölgelerin kurulması yönetilmesi ve işletilmesiyle ilgili politika ve prensipleri tespit etmek, planlama ve koordine faaliyetlerini yürütmekten sorumlu olan mercii: Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı bünyesinde çalışmalarını sürdüren Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğüdür.

Serbest bölgelerdeki faaliyetlerin serbest bölgeler mevzuatı çerçevesinde gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla her bir bölge için, bölge müdürlükleri kurulmuştur. Serbest bölgelerin bağlı buldukları birimler aşağıdaki tabloda belirtilmiştir. Buna göre serbest bölgelerin çalışma şekli tablodaki gibidir.

Tablo.1. Türkiye İçin Serbest Üretim Bölgesi Yönetim Örgüt Şeması

2.2.4.7. Bölgenin Finansmanı

Serbest bölgelerin hükümetçe sağlanan fonlarla finanse edilmesi gereği vardır. Çünkü bölge yönetiminin ulaşmak istediği amaçlar ulusal düzeydedir. (İhracat ve istihdam artışı teknoloji transferi, yabancı yatırımcıların çekilmesi vb.) faaliyetler sonucu elde edilen tümüyle bölge yönetimine ait olmaktadır. Bu nedenle bölgenin kendini finanse etmesi oldukça güçtür. Serbest bölgenin finanse edilmesinde ilk olarak genel bütçe düşünülebilir. Serbest bölgelerin kurulması devam ettiği takdirde ayrı bir fon oluşturarak yeni bölgelerin bu fondan karşılanması akılcı bir finansman politikası olur. Serbest bölge işletilmesinden doğacak kazançların belirli bir yüzdesi bu fonda toplanabilir. Böylece serbest bölgeler kendi finansmanlarına katkıda bulunabilirler.

2.2.4.8. Serbest Bölge Avantajları²³:

- 1.Firmalar elde ettikleri kazançlardan kurumlar vergisi ödemezler.
- 2.Çalışanlarda gelir vergisinden muaftır.
- 3.Yurt dışından bölgeye getirilen mallar için gümrük vergisi ve KDV ödenmez.
- 4.Türkiye'den serbest bölgeye yapılan satışlar ihracat sayıldığından bölge kullanıcıları Türkiye'den ihraç fiyatına KDV'siz mal satın alabilirler.
- 5.Alt yapısı hazır açık alanlar, hazır işyerleri, kısa ve uzun dönemler için depolar uygun satışlarla kiralanabilir veya satılabilir.

²³ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Serbest Bölgeler, s.13.

6.Elde edilen gelirler serbestçe istenilen ülkeye transfer edilebilir.

7.On seneliğine grev ve lokavt yasaklanmıştır.

8.Bürokratik işlemler en aza indirilmiştir.

9.Bölge içindeki tüm alt yapı haberleşme belediye ve ulaşım hizmetleri Bakanlar Kurulunca tek yetkili olarak görevlendirilen kurucu işletmecisi tarafından veya serbest bölge müdürlüğünün gözetim ve denetimindedir.

10.Yatırımcılar kurdukları tesisleri dilerse başkalarına devredebilirler.

11.Yatırımcılar bölge bankalarından cazip krediler sağlanabilir.

12.Serbest bölgede üretilerek Türk menşei kazanmış ve böylece serbest dolaşıma girmiş nihai bir ürün, gümrüksüz olarak Türkiye'ye ve gümrük birliğine taraf diğer Avrupa ülkelerine satılabilir. Gümrük vergisi, ortak gümrük tarifesi üzerinden O.G.T. (varsa) sadece bu ürünün bünyesine giren üçüncü ülke menşeli girdilere veya duruma göre nihai ürüne uyulanır.

13.Serbest bölgede faaliyet gösterecek firmalar yüzde yüz yerli firmalar olabilecekleri gibi aynı oranda yabancı firmalarda olabilir.

14.Serbest bölgelerdeki altyapı hizmetleri modern olup bu altyapılar gelişmiş ülkelerle aynı düzeydedir.

15.Serbest bölgede üretilen malların yurtiçine satışı serbesttir. (Bu diğer ülkelerden farklı bir özelliktir.)

16.Serbest bölgeler büyük ve iyi tesislere yakın iyi limanlara sahip ve büyük havalimanlarına yakındır.

17.Serbest bölgede kullanılan para birimi TC Merkez Bankası tarafından kabul edilen konvertibl dövizlerdir.

18. Altyapısı tamamlanmış arazilerin kiralari çok düşüktür.

19. Türkiye'deki serbest bölgelerimiz AB. ve Orta Doğu pazarlarının yanı başında yer almakta pek çok Türk sanayi ürünü AB. pazarına sıfır gümrükle girebilmekte ayrıca bölgelerden limanlarda, yol şebekelerine, kültür, turizm, eğlence ve dinlenme merkezlerine ulaşım kolayca sağlanmaktadır.

20. Serbest bölgelerde takas yoluyla ticaret serbesttir.

21. Faaliyet ruhsatının maksimum süresi 99 yıla kadar çıkabilmektedir.

22. Serbest bölgelerde Belediye Kanunu, Pasaport kanunu, yabancı sermayeyi teşvik kanunu ve diğer kanunlar serbest bölgeler kanununa aykırı hükümleri uygulanmaz.

2.2.4.9. Faaliyet Ruhsatı²⁴

Yerli veya yabancı gerçek ve tüzel kişiler hazine ve dış ticaret müsteşarlığından "Faaliyet Ruhsatı" almaları şartıyla serbest bölgelerde faaliyette bulunurlar.

Faaliyet ruhsatı almak için aşağıda belirtilen evraklar tamamlanır. Evrakın asılları ile fotokopileri iki ayrı dosya haline getirilerek müracaat dosyası oluşturulur ve yazı ekinde doğrudan ilgili bölge müdürlüğü kanalıyla veya taahhütlü posta yoluyla hazine ve dış ticaret müdürlüğü serbest bölgeler genel müdürlüğüne iletilir.

²⁴ Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara, Şubat 1996, s.1.

Müracaat dosyasına konulacak belgeler:

1.Faaliyet ruhsatı müracaat formu (Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğünden veya bölge müdürlüklerinden temin edilir.)

2.Müracaat ücretinin TC Merkez Bankası neznindeki "Serbest bölgeleri tesis ve geliştirme fonu"na yatırıldığını gösteren dekont aslı.

3.Firmayı ve bölgede yapacağı faaliyeti tanıtıcı bilgi.

4.Müracaat formunu imzalayan kişinin yetki belgesi, imza sirküleri.

5.Firmanın kuruluş ilanının ve varsa anasözleşme değişikliklerinin yayımlandığı Ticaret Sicil Gazetesi.

6.(Varsa) son 3 yılda Türkiye'ye getirilen döviz tutarlarını gösteren belge.

7.Banka ve özel finans kurumları için ilgili mercilerden alınmış kuruluş veya şube açma izni.

Yapılan değerlendirme sonucu faaliyet ruhsatı verilmesi uygun görülen müracaat sahiplerinden durumun kendilerine tebliğ edildiği tarihten 30 gün içinde bölge işleticisi veya Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğüne başvurulmalıdır.

Serbest bölgede faaliyet göstermek için istenen belgeler ise şunlardır²⁵:

²⁵ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Serbest Bölgeler, Ankara, s.10.

1.Faaliyet ruhsatı müracaat formu.

2.Firmayı ve bölgede yapacağı faaliyeti tanıtıcı bilgi. (Firmanın kuruluşundan itibaren faaliyetlerini ve bölgede ne yapmayı amaçladığı konusunu kapsar)

3.Firma temsilcisinin imza sirküleri veya Türk Ticaret Kanununa göre hazırlanmış yetki belgesi ve imza örneği. (Yabancı firmalar bu belgeyi kendi ülkelerindeki mevzuata göre hazırlamaları gerekir.)

4.Firmaların kuruluş ilanının yer aldığı Türkiye Sicilli Gazetesi ve varsa sonradan yapılan değişikliklere ilişkin Türkiye Sicil Gazeteleri (yabancı firmalar için kendi ülkesinde geçerli olan kuruluş belgeleri.)

5.Son 3 yıllık bilânço, kar ve zarar cetveli.

6.Son 3 yılda Türkiye'ye getirilen döviz tutarlarını gösterir belge.

7.Banka ve özel finans kuruluşları için ilgili mercilerden alınmış kuruluş veya şube açma izinleri.

8.Başvuru ücretinin TC Merkez Bankasına yatırıldığını gösteren banka dekontu.

2.2.5. Türkiye'de Bulunan Serbest Bölgeler ve Özellikleri

Türkiye'de bulunan serbest bölgeler özellikle 1980'den sonra kurulmuştur. Bunlardan ilki Mersin ve Antalya serbest bölgeleridir. Daha sonra yabancı yatırımcıların ilgisini çeken Türkiye'de bu faaliyetler daha da çok artmıştır. 1996 yılı itibariyle Türkiye'de kurulmuş bulunan 12 serbest bölge, başvuruda bulunan

54 bölge vardır ve sayı giderek artacaktır. Bunlardan önemli olanları aşağıda incelenecektir.

2.2.5.1. Antalya Serbest Bölgesi

Antalya il merkezinde ve Antalya limanının hemen bitişiğinde kurulan bölge, 1985 yılında çıkarılan 3218 sayılı serbest bölgeler kanununun ilk iki uygulamasından birisidir. Bu bölge 14/11/1987 tarihinde kurulmuştur. Arazisi ve altyapı finansmanı devlet tarafından karşılanan bölgenin üst yapısı yatırımcı kullanıcılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bölge bir özel sektör kuruluşu olan ASBAŞ (Antalya serbest bölge işleticisi A.Ş.) tarafından işletilmektedir. Bölgenin doluluk oranı % 52 civarında olup tahsis edilebilir açık ve kapalı alan bulunmaktadır. Bölgede turizme yönelik olarak perakende satış merkezleri faaliyete geçmiştir. Bazı özellikleri ise²⁶:

Faaliyet konusu: Her türlü sanayi, ticaret, depolama, makine parkı, bankacılık, sigortacılık ve hizmet faaliyetleri.

Brüt açık alan : 573.536 m²

Net açık alan : 394.971 m²

Kullanılabilen açık alan : 203.544 m²

Tahsis edilebilir açık alan : 191.427 m²

²⁶ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.17.

Açık alan kullanılma oranı	: % 52
Mevcut kapalı alan	: 69.466 m ²
Kapalı depolama alanı	: 14.924 m ²
Ulaşım	: Karayolu, havayolu, denizyolu
Hizmetler	:Yükleme, boşaltma, bölge içi taşıma ve tüm liman hizmetleri.

2.2.5.2. Mersin Serbest Bölgesi

Mersinde kurulan bölge, gerek faaliyette bulunan firma sayısı ve gerekse gerçekleştirilen ticaret hacmi bakımından faaliyete geçen beş bölge arasında ilk sırada yer almaktadır. Bölge Türkiye'nin en önemli ikinci limanı olan Mersin limanının bitişiğinde kurulmuştur. Yoğun olarak kullanılan bu limanın dışında kendi özel limanı da olan bu bölgenin alt yapısı devlet tarafından finanse edilerek bitirilmiş üst yapısı ise yatırımcı ve kullanıcılar tarafından yapılmaktadır. Bölge MESBAŞ tarafından işletilmektedir. Bazı özellikleri²⁷:

Faaliyet geçiş tarihi	: 3/1/1987
Faaliyet konusu	: Her türlü sanayi, ticaret, depolama, bankacılık, sigortacılık ve hizmet faaliyetleri.
Brüt açık alan	: 776.000 m ²
Net açık alan	: 461.717 m ²

Kullanılabilen açık alan	: 184.687 m ²
Tahsis edilebilir açık alan	: 277.030 m ²
Açık alan kullanılma oranı	: % 40
Tahsis edilebilir kapalı alan	: 197.728 m ²
Kapalı depolama alanı	: 75.000 m ²
Ulaşım	: Karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu
Hizmetler	: Yükleme, boşaltma, bölge içi taşıma ve tüm liman hizmetleri.

2.2.5.3. Adana Yumurtalık Serbest Bölgesi

Adana ili Yumurtalık ilçesi civarında, Ceyhan demiryoluna 32 km. Uluslararası E 90 karayoluna 20 km mesafede bulunan bölge, arazisi devlete ait bir alan üzerinde % 25'i yabancı sermayeli bir özel sektör kuruluşu olan TAYSED tarafından kurulup işletilmektedir. 4.8 km² bir alana sahip bölgede ilk aşamada 1 km² lik kısmın altyapısı bitirilecektir. Bölgenin üst yapı tesisleri ise kullanıcılara tarafından gerçekleştirilecektir. Ağır sanayi başta olmak üzere diğer sanayi kolları ile ticaret ve hizmetlerle ilgili faaliyetlerin yapılması öngörülen bölgenin dünyanın en büyük en entegre projelerinden birisi GAP kapsamındaki illerin dünyaya açılan kapısı olması beklenmektedir. Deniz ulaşımı için Toros limanı kullanılmaktadır. Türkiye'nin en önemli limanlarından İskenderun limanına 35 km olan bölgenin kara, demir, hava ve denizyolu bağlantısı vardır. Toros limanına aynı anda 80 bin DWT'luk iki gemi ile aynı anda 9 gemi yanaşabilmektedir. İleri teknolojiye dayalı araç ve gereçlerin kullanıldığı

²⁷ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.19.

limanda; hububat, kömür, gübre, diğer maden ve mineraller gibi kuru yükler ile yemeklik yağlar ve kimyasal ve petrol ürünleri gibi sıvı ürünlerin yükleme ve boşaltma işlemler vardır²⁸.

2.2.5.4. Ege Serbest Bölgesi

İzmir'in Gaziemir semtinde Adnan Menderes hava limanının hemen bitişiğinde ve limana 10 km mesafede kurulan bölge sınıflıdır. Bölgenin 230.000 m²'lik birinci bölümünün alt yapı hizmetleri ve üst yapı tesislerinin ilk safhası bitirilerek ticari faaliyete geçilmiştir. Bölge ESBAŞ tarafından kurulup işletilmektedir. Bazı özellikleri²⁹ :

Faaliyet geçiş tarihi	:14/8/1990
Faaliyet konusu	:Her türlü sanayi, ticaret, depolama, bankacılık, sigortacılık ve hizmet faaliyetleri.
Açık alan	:2.200.000 m ²
Alt yapısı tamamlanan açık alan	: 230.000 m ²
Kullanılabilen açık alan	:87.736 m ²
Tahsis edilebilir açık alan	:142.264 m ²
Açık alan kullanılma oranı	:% 38

²⁸ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.23.

²⁹ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.25.

Mevcut kapalı alan	:197.728 m ²
Kapalı depolama alanı	:4.295m ²
Ulaşım	:Karayolu, havayolu, denizyolu, demiryolu
Hizmetler	:Yükleme, boşaltma, bölge içi taşıma ve sergileme hizmetleri.

2.2.5.5. Trabzon Serbest Bölgesi

Trabzon kentinde 38.000 m² lik bir alan üzerinde kurulan bölge, transit mal taşımacılığının yoğun olarak yapıldığı, Trabzon limanına bitişiktir. Coğrafi konumu itibari ile özellikle BDT üyesi ülkeler ile Avrupa ülkeleri arasındaki ticari faaliyetlerde, dağıtım merkezi işlevini göstermektedir. % 94'ü yabancı sermayeli bir şirket olan TRANBAŞ tarafından kurulmuştur. 150'şer m² lik 10 adet hazır işyeri ve 3500 m² lik kapalı depolama alanı ve ayrıca açık depolama alanı bulunmaktadır. Bu işyerleri ve depolar TRANBAŞ tarafından kiraya verilmekte olup, ek depo ve işyerlerinin yapılması planlanmaktadır. Bölgede her türlü alım satım ve depolama faaliyetleri yapılabilmektedir. Yükleme ve boşaltma ile tüm liman hizmetlerinin verildiği bölgede karayolu, havayolu ve denizyolu ile ulaşım imkanı bulunmaktadır. Bu bölge 4/6/1992 tarihinde faaliyete geçmiştir³⁰.

³⁰ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.27.

2.2.5.6. İstanbul'daki Serbest Bölgeler

İstanbul'da Atatürk Havalimanı, Trakya ve deri serbest bölgeleri ile kıyı bankacılığı merkezi olmak üzere dört serbest bölgenin yer ve sınırları tespit edilmiştir. Bunlardan ; Atatürk Havaalanı Serbest Bölgesi ticari faaliyete açılmıştır.

İstanbul Atatürk Havaalanı Serbest Bölgesi

Bölge, İstanbul'da Atatürk Havalimanının hemen bitişiğinde iki ayrı kısımda toplam 80 işyerinden oluşur. Birinci kısımda ortalama 10'ar m² lik 33, ikinci kısımda 40-125 m² lik 47 işyerinin yanısıra 1152 m² kapalı depo da bulunmaktadır. Ana faaliyet konusu başta tekstil ve konfeksiyon malzemeleri olmak üzere elektronik ve optik eşyanın alım satımı ve depolamasıdır. Faaliyete 24/8/1990'da birinci kısmı, 1992'de ikinci kısmı faaliyete geçmiştir³¹.

İstanbul Trakya Serbest Bölgesi

İstanbul'un Çatalca ilçesinde ve uluslararası E 80 karayoluna yakın bir yerde kurulan bölgede ağırlıklı olarak tekstil ve konfeksiyon üretimi ve ticareti yapılacaktır. Ülkemizde ilk defa özel mülkiyet üzerinde kurulan bölgenin altyapı ve üst yapısı bir özel sektör kuruluşu olan İSBAŞ tarafından finanse edilecek ve

³¹ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.29.

işletilecektir. Altyapı çalışmalarına devam edilen bölge için 314.500 m² lik bir alan tahsis edilmiştir³².

İstanbul Deri Serbest Bölgesi

İstanbul'un Kurtköy ve Orhanlı-Aydınlı mevkileri arasında yer ve sınırları belirlenen bölgede ağırlıklı olarak deri mamullerinin üretimi ve ticareti yapılacaktır. Ülkemizin ilk sektör serbest bölgesidir. Devlet arazisi üzerinde kurulacak olan bölgenin altyapı ve üst yapı finansmanı ile bölgenin işletilmesi bir özel sektör kuruluşu olan DESBAŞ tarafından gerçekleştirilecektir³³.

İstanbul Kıyı Bankacılığı

İstanbul Galeria alış veriş merkezinde İstanbul Atatürk Havaalanı Serbest Bölgesi kıyı bankacılığı merkezinin yeri Bakanlar Kurulunca belirlenmiştir.

2.2.5.7. Türkiye'deki Serbest Bölgelerin Ticari Hacmi

Türkiye'de bulunan serbest bölgelerin ticaret hacmi, bölgeler itibari ile yıllık değişimleri, sektörlere göre dağılımları kullanıcıların faaliyet konularına göre dağılımları, aşağıdaki tablolarda verilmektedir.

³² Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.30.

³³ Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, a.g.e., s.30.

Tablo.2. Yıllar İtibari İle Serbest Bölgelerdeki Ticaret Hacmi

(ABD Doları)

Yıllar	Mersin	Antalya	EGE	İstanbul Hava Limanı	İstanbul Deri	Trabzon	Doğu Anadolu
1995	1.400.037.552	175.959.592	704.059.063	437.938.189	92.870.718	148.763.872	0
1996 (Ocak-Şubat)	245.532.243	13.208.242	126.378.427	58.439.487	28.160.720	23.811.655	414.396

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu Şubat-1996.

Tablo.2’de yıllar itibari ile serbest bölgelerdeki ticaret hacminin arttığı görülmektedir. 1995 yılı itibari ile Mersin Serbest Bölgesi ilk sıradadır. Diğer illerle arasında çok büyük bir farkın olması en eski kurulan ve ticaret hacminin en büyük olduğu bölge olmasından kaynaklanmaktadır. 1996’nın ilk iki ayı itibari ile de yine Mersin Serbest Bölgesi’nin ön sırada olduğu görülmektedir. Fakat 96 yılının ilk iki ayında dikkat edilecek bir nokta Ege Serbest Bölgesi’nin bir evvelki yıla göre atağa kalktığı görülmektedir. Sonuç olarak Tablo.2’de serbest bölgelerdeki ticaret hacminin belli bir oranla ile arttığı görülmektedir.

**Tablo.3. Bölgeler İtibari İle Ticaret Hacmindeki Yıllık Değişmeler
(ABD Doları)**

Bölgeler	1993	1994	1995	1996 (Ocak-Şubat)	Yüzde Değişme	
					95/94	96/95
MERSİN	543.148.106	927.740.461	1.400.037.552	245.532.243	51	-9
ANTALYA	62.750.205	88.955.127	175.959.592	13.308.242	98	43
EGE	227.653.424	453.029.793	704.059.063	126.378.427	55	82
İSTANBUL HAVA LİMANI	173.741.886	444.915.374	437.938.189	58.439.487	-2	-10
TRABZON	13.616.072	44.111.634	148.763.872	23.811.655	237	271
İSTANBUL DERİ	0	0	92.870.718	28.160.720	0	0
DOĞU ANADOLU	0	0	0	414.396	0	0

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu Şubat-1996.

Tablo.3'te 1993-1996 (ilk iki ayı) itibarı ile ticaret hacmindeki % değişme verilmektedir. Buna göre 1995 yılının 1994 yılına göre değerlendirmesinde en yüksek artışın Trabzon Serbest Bölgesi'nde olduğu görülmektedir. 1995-1996 (ilk iki ayı) içinde aynı bölge çok büyük bir artış vermektedir. Antalya ve İstanbul Havalimanı Serbest Bölgesi ise bu yıllar itibarı ile bir düşüş göstermektedir. Diğer serbest bölgeler ise birbirine yakın bir yüzde vermektedir.

Tablo.4. Ticaret Hacminin Sektörlere Göre Dağılımı (%)

	Mersin	Antalya	EGE	İstanbul Hava Limanı	İstanbul Deri	Trabzon	Doğu Anadolu
TARIM	35	1	13	0	16	2	0
SANAYİ	61	99	67	100	84	98	19
MADEN VE TAŞOCAKLAR	4	0	0	0	0	0	81

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu Şubat-1996.

Tablo.4'te serbest bölgelerin ticaret hacminin sektörlere göre dağılımı verilmektedir. Buna göre, tarım sektöründe Mersin serbest Bölgesi'nin öne çıktığı, İstanbul Havalimanı ve Doğu Anadolu serbest bölgelerinin bu konuda hiçbir ticari hacmi olmadığı görülmektedir. Sanayi sektöründe ise, İstanbul Havalimanı Serbest Bölgesi, Antalya Serbest Bölgesi ve Trabzon Serbest Bölgesi'nin başı çektiği görülmektedir. Bu sektörde Doğu Anadolu Serbest Bölgesi % 19'luk payla sonuncu durumdadır. Maden ve taşocakları sektöründe ise Doğu Anadolu Serbest Bölgesi bu sektörde tek başına gibidir. Zira Doğu Anadolu Serbest Bölgesi bu amaçla kurulmuştur.

Tablo.5. Ticaret Hacminin Ülkelere Göre Dağılımı (%)

ÜLKELER	Mersin	Antalya	EGE	İstanbul Hava Limanı	İstanbul Deri	Trabzon	Doğu Anadolu
OECD ÜLKELERİ	27	37	27	15	21	34	0
AB ÜLKELERİ	22	31	16	12	15	33	20
DİĞER OECD ÜLKELERİ	5	6	11	3	6	1	0
AB DIŞINDAKİ AVRUPA ÜLKELERİ	2	1	1	1	2	0	0
BAĞIMSIZ DEVLETLER TOPLULUĞU	19	0	3	2	9	53	78
ORTADOĞU ÜLKELERİ	5	1	3	1	1	4	5
KUZAY AFRIKA ÜLKELERİ	1	0	1	1	0	0	0
DİĞER ÜLKELER	14	22	7	8	8	0	0
TÜRKİYE	32	39	58	72	59	9	17

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Aylık Raporu Şubat-1996.

Tablo.5'te ticaret hacminin ülkelere dağılımı verilmektedir. Buna göre Mersin, Antalya, Ege Serbest Bölgeleri daha çok Avrupa ağırlıklı çalışmakta, Trabzon ve Doğu Anadolu Serbest Bölgeleri BDT ülkeleri ile ağırlıklı çalışmaktadır. Türkiye içi ticaret hacmine bakıldığında ağırlık İstanbul Havalimanı Serbest Bölgesi ve İstanbul Tuzla Deri Bölgesi ilk iki sırayı paylaşmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KOCAELİ'NİN SERBEST BÖLGE POTANSİYELİ

3.1. Hukuki Yönden

Kocaeli bölgesinde kurulabilecek bir serbest bölgenin ilgili mevzuatlar ve hükümleri ihlal edebilecek bir konu ve durumu yoktur. Kocaeli'nin büyük bir endüstri ve sınaî bölgesi olduğu düşünüldüğünde kurulabilecek bir serbest bölgenin bölgeye sağlayacağı fayda siyasiler ve yerel yönetimlerce de kabul göreceği bir gerçektir. Kocaeli ilinde kurulabilecek bir serbest bölgenin hukuki hiç bir engeli yoktur. Başbakanlık Hazine ve Dış Ticaret tarafından çıkartılan mevzuat ve kanuni hükümlere uygunsuz bir durumu bulunmamaktadır. Bakanlar Kurulu tüm bu faaliyetleri göz önünde bulundurarak böyle bir karar alınmasını sağlayabilir. Bu konuda hiç bir yasal engel yoktur.

3.2. Serbest Bölgenin Kurulmasında Aranılan Özellikler Açısından Kocaeli'nin Durumu

Kocaeli bölgesinde kurulabilecek bir serbest bölgenin nasıl özellikler taşıyacağı konusunu bu bölümde ele alacağız. Kurulması düşünülen serbest bölgenin amacı, türü, kanuni esaslara uygunluğu, fiziki plan bu bölümde ele alınacaktır.

3.2.1. Kuruluş Amacı

Burada üzerinde durulması gereken ilk nokta bölge ekonomisi üzerindeki etkileridir. Genel olarak serbest bölgeler kurulurken ekonomik gelişmişlik ilk plana çıkmaktadır. Bölgenin serbest bölgeden beklentileri amacını meydana çıkarır. Bu beklentileri şöyle sıralayabiliriz :

- 1.Döviz geliri elde etmek.
- 2.Yeni istihdam imkanları yaratmak.
- 3.Yabancı sermayeyi çekmek.
- 4.İleri teknolojinin çekilmesi.

Bu beklentileri tek tek ele alırsak;

Bugün gelişmekte olan ülkenin döviz rezervlerini artırıcı tüm çabalar yerinde bulunur. Ülkenin döviz rezervlerini artırmak için bölgelerde bulunan sanayi kuruluşları baş roldedir. Kocaeli bölgesinde bulunan sanayi kuruluşlarının çokluğu endüstriyel üretim fazlalığı döviz rezervlerini artırmaktadır. Bu durumda kurulabilecek bir serbest bölgede faaliyet gösteren sanayi ve endüstriyel üretim yapan kuruluşlar mevcut sanayiye kamçılacak ve daha fazla döviz geliri elde edilecektir. Sanayi sektörünün Türkiye'nin GSMH içindeki payı % 32,62 iken Kocaeli ilindeki payı % 75,43 tür. Bu oran ilin sanayi yönünden gelişmişliğinin en büyük göstergesidir³⁴. Bu durumda döviz geliri elde etmek il için büyük bir amaç niteliği taşımaktadır.

³⁴Ekonomi Yılığ, Kocaeli, 1994, s.44.

Yeni istihdam alanları yaratma amacında göz önüne alınmalıdır. Yalnız bu göz önüne alınırken olabilecek muhtemel bir göç önlenmelidir. İlin istihdam potansiyeli aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo.6.Kocaeli İlinin İstihdam Potansiyeli (% Olarak)

	1980		1985	
	Kocaeli	Türkiye	Kocaeli	Türkiye
Toplam Nüfus	597 000	44 737 000	742 000	50 664 000
İktisaden Faal Nüfus	229 000	19 212 000	281 000	21 579 000
İktisaden Faal Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı	% 38	% 43	% 38	% 43

Kaynak : DİE 1990 Genel Nüfus Sayımı Kocaeli Valiliği KİE (1985-94)

Bölgenin bu açıdan bir eksiği göçün çok yoğun olduğu bir bölge olduğudur. Bu yüzden bazı yerel yöneticilerin sırf yeni göçleri önlemek için istihdam alanlarını daraltmaya çalıştığı bilinmektedir. Ama ilin şu anki çalışmayan nüfusu ilk başlarda yetecektir. İleriye dönük bu konuda yeterli çalışmalar yapılırsa herhangi bir sorun çıkmayacağı da göz önüne bulundurulmalıdır. Yeni istihdam alanlarının yaratılması bir avantajdır.

Yabancı sermayeyi çekme amacı da Kocaeli için göz önüne alınmalıdır. İlimizde bulunan birçok yabancı sermayeli kuruluşlar mevcut yatırımlarını daha fazlaştırmak yanında başka kuruluşları da yanlarına çekmesi açısından faydalıdır.

İlimizde bulunan yabancı sermayeler ve yabancı ortaklı sermayelerin ile bulunduğu katkı istihdam yönünden tartışılmaz.

Fakat bu şirket merkezlerinin başka illerde olması bir dezavantajdır. Kurulabilecek bir serbest bölge ile bu şirketlerin merkezleri de Kocaeli'ne gelecek ve büyük bir fayda sağlayacaktır.

İleri teknolojinin çekilme amacı ise az etkilidir. Çünkü bir önceki bölümde anlatıldığı gibi zaten yabancı sermayeli yatırımcıların getirdiği teknolojik gelişmeler ilimizde faal haldedir. İlin sanayileşmiş olması bu konuyu geri plana itmektedir.

O halde amaçların hepsi Kocaeli ili için var olan ve olması istenen gelişmelerdir. Yani kurulması beklenen serbest bölge amaçlara uygundur.

3.2.2. Serbest Bölgenin Türü

Kocaeli bölgesi hemen hemen tüm sanayi ürünlerini üretilip pazarlandığı bir ildir. Türkiye sanayisine katkısı inkar edilemez. Daha çok üretimin yapıldığı ilimizde, kurulabilecek bir serbest bölge türünün çok iyi belirlenmesinde temel bir etkidir. Kocaeli ilinde üretimin yapıldığı varsayılırsa öncelik ihtiyaç, bu üretilen mamullerin rahat satılmasıdır. İlde kurulacak bir serbest bölge hem üretim, hem de ticarete katkı sağlamalıdır. O yüzden kurulabilecek serbest bölge türü bir serbest ticaret ve serbest üretim bölgesi karışımı bir bölge olmalıdır.

3.2.3. Kanuni Esaslara Uygunluğu

Bu konuyu daha önceki incelediğimiz hukuki yönden bölümünde ele almıştık. Burada belirteceğimiz tek şey Kocaeli ili için her şeyin usulüne uygun olduğu sadece Bakanlar Kurulunun alacağı kararın sonucunu beklememizdir. Kanuni esaslara ve hükümlere aykırı hiçbir şey bulunmamaktadır.

3.2.4. Bölgenin Fiziki Yapısı

Kocaeli Türkiye'nin en küçük ilidir. Ama gelişmişlik açısından ilk üç içersindedir. Tâbi ki bölgede kendi içinde geri kalmış bazı bölgeleri barındırmaktadır. Konum itibarıyla çok önemli bir merkez olan Kocaeli ili uluslararası ticaret yoluna sahip her türlü ulaşım imkanın bulunduğu bir merkezdir. Sadece havayolu sorunu bulunan il bu açığı da Cengiz Topel Askeri Havaalanının özelleştirmesi sonucu ortadan kaldırabilir. Avrupa ile Asya arasında bir köprü konumunda olan ilin bu coğrafi konumu ticaret merkezi olması açısından çok önemlidir. şu anda dünya ticaretinin gözbebeği durumunda olan dağılmış Sovyet Cumhuriyetleri ile deniz kara ve havayolu bağlantısı, uluslararası ticaret merkezlerinden biri olan İstanbul'a olan yakınlığı bu fiziki unsurları ön plana çıkartmaktadır. Bu sebeplerden dolayı Kocaeli ili çok önemli bir sanayi ve ticaret merkezidir.

3.2.4.1.Bölgenin Coğrafi Yapısı

Kocaeli Türkiye'nin Marmara bölgesinde olup, kuzeyde Karadeniz, güneyde Bursa, batı ve kuzeybatıda İstanbul, doğuda Sakarya illeri ile çevrilidir.

Kocaeli'yi coğrafi yapı olarak üçe ayırmak mümkündür. Kuzeyde Kocaeli platosu bu plato daha çok Karadenize yönelen küçük akarsularla ayrılmıştır. Üzerinde az sayıda tepe vardır. Bu tepeler arasında en yükseği kuzeybatı Çenedağıdır. Kocaeli platosunun güneyini teşkil eden çöküntü alanları ikinci kısmı oluşturmaktadır. Batıdan İzmit körfezi orta kesimde İzmit ovası doğuda Sapanca Gölü bulunmaktadır. Bu çöküntü alanlarının güneyinde uzanan doğu batı doğrultuların Samanlı Dağları üçüncü bölümdür. Samanlı Dağları göl çevresinde dik yamaçlarla yükselir. TV yayınlarının bölgemizden izlenmesini sağlayan Kartepe çevrenin en yüksek noktasıdır. İstanbul - Ankara karayolu üzerinde bir geçiş noktası olması ve denize olan kıyısı dolayısıyla Kocaeli ili coğrafi konum açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

3.2.4.2.Bölgenin Altyapı Olanakları

Kocaeli ili her şeyden önce uluslararası kara-hava yolu üzerinde olması dolayısıyla önem kazanmaktadır. Ayrıca ilin İstanbul gibi büyük bir metropol ve uluslararası ticaret bölgesine geçiş yolu üzerinde olması ve bu metropole yakın olması Kocaeli ilinin önemini daha da artırmaktadır. Kocaeli ili uzun yıllardan beri bir sanayi bölgesi olarak bilindiği için altyapı yatırımlarına önem verilmiştir. Son yıllarda hızla artan gelişim içerisinde Kocaeli ili bu açıdan aslan payını almıştır diyebiliriz. İl ekonomisinde büyük paya sahip olan sanayi sektörü ve özellikle imalat sanayi alt sektörleri istihdam işyeri ve katma değer rakamlarıyla

değerlendirdiğimizde Türkiye için ilin vazgeçilmez bir konumu vardır. Birkaç alt sektörde finansal yapı sağlıklı olmasa da imalat sanayinin genelinde finansal yapı oldukça iyi durumdadır.

İl için sanayi sektöründen sonra ikinci derece önem arz eden hizmetler sektörü ticaret ve ulaşım-haberleşme alanlarında büyük gelişmeler göstermiştir. İlin ulaşım durumu mevcut tüm yollara ilişkin veriler dahilinde değerlendirmeye tabi tutulmuş ve ilin denizyolu taşımacılığının diğerlerine oranla daha çok önem taşıdığı sonucuna varılmıştır. Özellikle Derince - Trieste Ro-Ro seferleri ile sağlanan gelir ülkemiz açısından azımsanmayacak şekilde önem arz etmektedir.

Haberleşme ve konut alanlarında kaydedilen gelişmeler ilin hayat standartının gün geçtikçe yükseldiğinin göstergesidir.

Bölge su ihtiyacının bir kısmını Sapanca Gölü'nden sağlamaktadır. Bunun yanı sıra halen yapılmakta olan ve bölgenin tüm su ihtiyacını karşılayacak olan Yuvacık Barajı bittiğinde su kaynakları açısından bölgenin bir sorunu olmayacaktır.

Ayrıca Kocaeli'nin kendine ait bir limana sahip olması Karadeniz'den Akdenize kadar denizyolu taşımacılığı imkanını sağlamaktadır. Kurtköy'de yapılacak havaalanı ile uluslararası planlanan Cengiz Topel Havaalanı ile de ülke içi hava ulaşımından yararlanacak konuma gelecektir. Bu bölgede Orta Anadolu'yu Marmaraya bağlayan kara ve demir yoluda bölgeden geçmektedir.

Sonuç olarak serbest bölgelerin hem hammadde ve enerji kaynaklarına, hemde üretim ve tüketim odaklarına yakın olmasının ulaşım zincirinde büyük avantajlar sağlayacağı açıktır. Kocaeli bu özelliklere sahip olan illerin başında gelmektedir.

Kocaeli ilinin hizmetler sektörü ile ilgili bazı rakamları 1990 yılı itibarıyla aşağıda belirtilmiştir³⁵.

Demiryolu ulaşım potansiyeli = Elektrikli ana hat 158 Km.

Elektriksiz ana hat 32 Km

Karayolu ulaşım potansiyeli = il yolu 263 Km

= devlet yolu 205 Km

Toplam 468 Km.

Deniz yolu ulaşım potansiyeli = derince limanı 861 gemi/yıl kapasite

depolama

kapalı alan 14.500 m²-202.222 ton/yıl

açık alan 182.300 m² -2.333.000 ton/yıl

İzmit liman sahasında 22 iskele bulunmaktadır. Bu iskelelerin yıllık gemi kabul kapasitesi 4069 gemi olup yük kapasitesi 6.305.000 ton/yıl dır.

Haberleşme potansiyeli = telefon 134.063 (1991)

= teleks 256 (1993)

= telefaks 1181 (1993)

³⁵ DİE, Türkiye İstatistik Yılığ, 1990.

3.2.5.Bölgenin Ekonomik Durumu

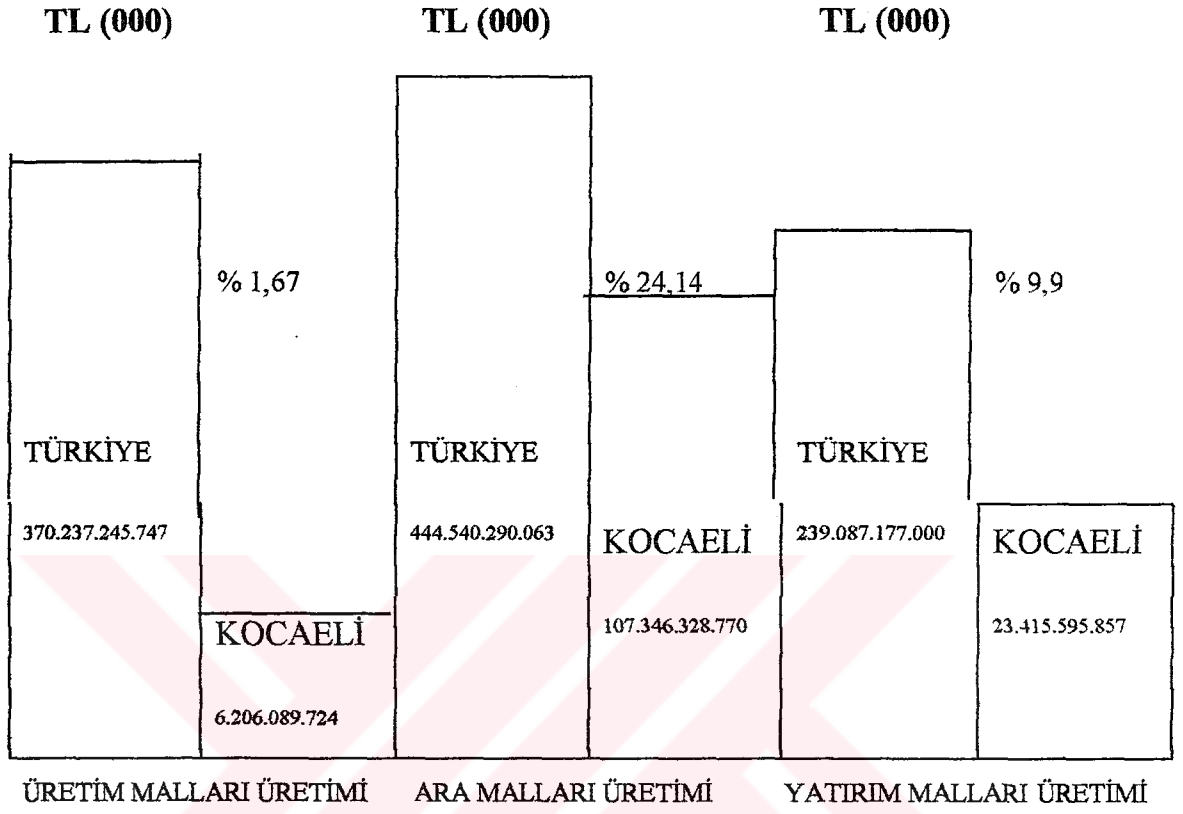
Kocaeli ilinin bir sanayi şehri olduğu düşünülürken bölgenin ekonomik durumunun sanayi ağırlıklı olduğu söylenebilir. 1990'lar Türkiye'sinin ekonomik verilerine baktığımızda Kocaeli'nin GSYİ hasılası 1990'dan itibaren hızlı bir artış göstermiştir. İstanbul Ankara ve İzmir den sonra dördüncü büyük il olmuştur. GSYİ hasılasında büyümeye baktığımızda ise Kocaeli ili 1990 dan itibaren sürekli büyümüş ancak 1994 krizinden etkilenmiştir. 1994 yılında GSYİ hasıla Türkiye'de %8.7 gerilerken Kocaeli'nin %5.5 gerilediği görülmektedir. Kişi başına GSYİ hasıla itibari ile Kocaeli Türkiye genelinde ilk sırayı almaktadır. 1997 yılında Türkiye ortalaması 2528 dolar iken Kocaeli'nde 7349 dolar olmuştur. Ara ve yatırım malı üreten bir yapıya sahip Kocaeli imalat sanayi hem imalat sanayi üretimi, hem de yaratılan katma değer açısından 1970'li yılların sonundan itibaren Türkiye genelinde önem sıralamasında İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Son on yılda ülke imalat sanayi üretiminde pay %14'tür³⁶.

Türkiye imalat sanayi üretimi içinde Kocaeli'nin payı tüketim mallarında %1-2 ara malları üretiminde %24 yatırım malları üretiminde %10 olmuştur.

Kocaeli imalat sanayinde kimya sanayi (petrol-petrokimya dahil) ağırlıklı sektör olarak %34 payla son 20 yıldır önemini korumaktadır. Onu sırasıyla makine sanayi, metal ana sanayi, taş ve toprağa dayalı sanayi ve kağıt ürünleri sanayi izlemektedir.

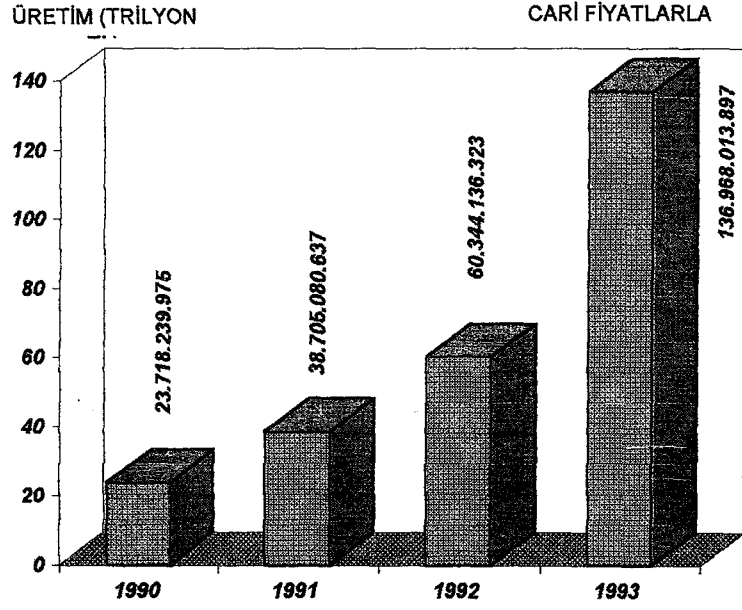
³⁶ Kocaeli Sanayi Odası, Kocaeli'de Serbest Bölge Araştırma Önizibilite Raporu, 1997/2, s.35.

Grafik 1.Kocaeli İmalat Sanayinin Ana Sektörler Olarak Türkiye İmalat Sanayi İçindeki Yeri

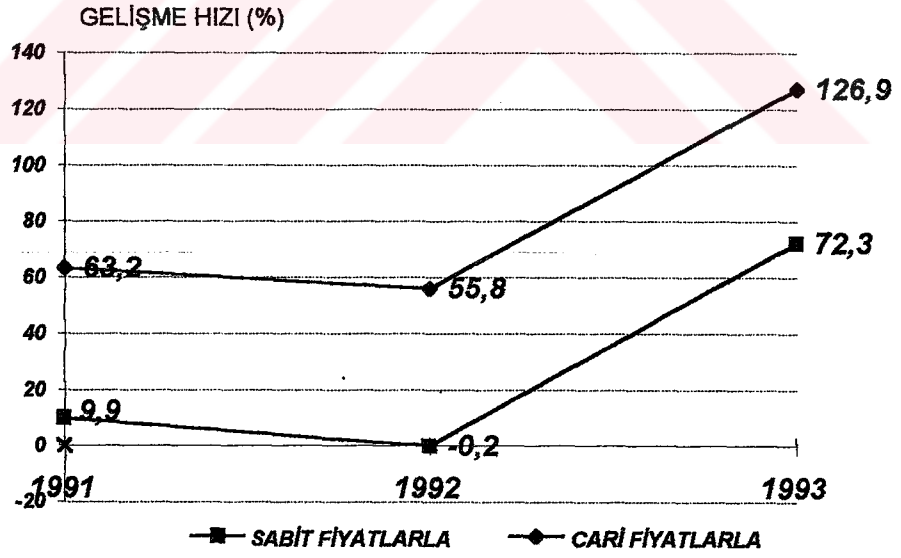

Kaynak : Kocaeli Sanayi Odası, Kocaeli Serbest Bölge Fizibilite Raporu, 1997/2.

**GRAFİK 2: KOCAELİ İMALAT SANAYİ ÜRETİMİ
(1990-1991-1992-1993)**

GRAFİK 3: KOCAELİ İMALAT SANAYİ GELİŞME HIZI

Kaynak : Kocaeli Sanayi Odası, Kocaeli Serbest Bölge Fizibilite Raporu, 1997/2.

İmalat sanayi ülke ihracatındaki gelişmelere paralel bir gelişme göstermiştir. 1990 lı yıllarda ihracat içindeki payı %80-85 lere ulaşan sanayi ürünleri ihracatında ortalama %10 luk bir paya ulaşmaktadır. İmalat sanayi katma değeri açısından bakıldığında Kocaeli sanayinde yaratılan katma değer payı %15.99³⁷ dur. Bu oran İstanbul için %28.71 dir. ve Kocaeli imalât sanayi katma değer dağılımında ikinci sırayı almaktadır. Grafik iki ve üçte Kocaeli'nin imalat sanayi üretim ve imalat sanayi geliştirme hızı rakamlarla gösterilmektedir.

Kocaeli ili planlama dönemi ile başlayan ve özellikle 1960-75 yıllarında yoğunluk kazanan sanayi yatırımları ile Türkiye'nin en hızlı gelişen bölgelerinden biri olmuştur. Sanayileşmeye paralel olarak 1990 nüfus sayımına göre ilde nüfus artış hızı da yılda %4.6 dir. Bu oranla Kocaeli ili % 4.8 ile birinci sırada olan Antalya'dan sonra ikinci sıraya yerleşmiştir.

Sanayi gelişimi nedeniyle istihdam da çok yüksektir. 1993 yılı itibariyle toplam 307 firmadan üretimde 35037 diğer hizmetlerde 15126 kişinin çalıştığı görülmektedir. Kocaeli'de çalışanlar olarak ilk sırayı %37 ile kimya sanayi almaktadır. Onu %8.85 ile kağıt ürünleri sanayi izler. Tablo 7'de Kocaeli imalat sanayinin istihdam ve ücretler yönünden incelenip istihdamın sektörlere dağılımı belirtilmektedir. Rakamlar 1993 yılı itibarı ile dir.

³⁷ Kocaeli Sanayi Odası, a.g.e., s.41.

Tablo 7.Kocaeli İmalat Sanayinin İstihdam ve Ücretler Yönünde Sektörlere Göre Dağılımı

Sektörler	Firma	İstihdam			
	Sayısı	Üretim	İdari İşler	Toplam	% Dağılım
Gıda Sanayi	43	1.176	569	1.745	3.47
Dokuma Sanayi	11	1.723	602	2.325	4.63
Orman Ürünleri San.	16	637	170	807	1.60
Kağıt Ürünleri San.	16	2.360	2.082	4.442	8.85
Kimya Sanayi	75	12.416	6.383	18.799	37.46
Taş ve Top. Dayalı San.	22	3.110	1.120	4.230	8.43
Metal Ana Sanayi	25	1.929	1.463	639	1.27
Metal Eşya Sanayi	38	2.190	572	2.762	5.50
Makina Sanayi	21	1.764	652	2.416	4.81
Elekt.Alet.Cihaz. Sanayi	20	1.805	604	2.409	4.80
Taşıt Araçları Sanayi	20	2.497	909	3.856	7.86
TOPLAM	307	35.057	15.126	50.183	

Kaynak: Kocaeli Sanayi Odası Dergisi, "Kocaeli İmalat Sanayi", Kasım-1996.

Genel bütçe gelirleri açısından sıralama da ilk on ile bakıldığında Kocaeli bütçe gelirlerinin %6.62 sini sağlamaktadır. ³⁸ Kocaeli’de yaratılan gelirin temelinde sanayi bulunmaktadır.

Yalnız burada bir açıklama yapmak gerekirse 31.12.1996 itibariyle illerin bütçeye verdikleri ve aldıkları arasındaki oranlarda ise Kocaeli en sondadır. 390 trilyon ile bütçeye katkı sağlayan il 3.8 trilyon geri alabilmektedir. Ve gider/gelir oranı %23 tür. Yani il verdiği yaklaşık % 1,2’sini geri alabilmekte, bu da ile yapılacak yatırımları etkilemektedir.

Kocaeli ilinin yabancı sermaye açısından durumu ise en büyük sermaye payı %37 ile ana kimya sanayi almaktadır. Onu %24 ile metal eşya sanayi yabancı sermayeli firmaların sermaye miktarı itibariyle dağılımda en büyük pay %23 ile İngilterenindir. Firma sayısı itibarıyla dağılımda en büyük pay %22 ile Almanyanındır. Yabancı sermayenin yatırım yaptığı sektörlerde ortalama saat ücreti yüzbinlidir. Bu rakamların ana kimya sektöründe 144 000 ile en yüksek; demir çelik sektöründe 66 000 lira ile en düşük değerini almaktadır. Üretimde reel artışlara bakıldığında ise ihracat yapan sektörlerin 1994 krizinden etkilenemediği görülmektedir.

Sonuç olarak ekonomiye sektörler açısından bakıldığında aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır. (Tablo 8)

³⁸ “Kocaeli Türkiye’nin Neresinde”, Oda Dergisi, Temmuz, 1995.

Tablo 8.Kocaeli Ekonomisinin Sektörler Açısından Durumu

SEKTÖRLER	İL	TÜRKİYE
TARIM	(%) 2.30	16.65
SANAYİ	(%) 75.43	32.66
HİZMETLER	(%) 22.54	50.69

Kaynak: DİE 1990 Genel Nüfus Sayımı

Kocaeli Valiliği, KİE (1985-1994)

Tabloya bakıldığında Türkiye ekonomisindeki önemi giderek azalan tarım sektörünün 1986 yıl GSMH'si içindeki payı %16.65 tir. İlin sadece %2.3'ü olan payı ise il nüfusuna göre çok yetersizdir. Bu nedenle il bu alandaki ihtiyacını diğer illerden karşılamak zorundadır. Bu nedenle tarım ürünleri fiyatı yüksektir.

Tarım sektöründeki bu azalışın tersine sanayi sektöründe bir artış gözlenir. Sanayi sektörünün GSMH içindeki payı %32.66 iken ildeki payı %75.43'tür. bu oran ilin sanayileşmişliğinin en büyük göstergesidir. İlin sanayi sektöründeki en büyük payı ise şüphesiz imalat sektöründe olmuştur.

Hizmetler sektöründe ise GSMH içinde %50.69 ile en yüksek alanıdır. Sanayi sektörünün payının diğerlerine göre yüksek olması nedeniyle hizmetler sektörü %22.54 ile ikinci sırada yer almaktadır. İlin ekonomik potansiyeli sanayi ağırlıklı olduğu sonuncuna vardığımızdan kurulabilecek bir serbest bölgenin sanayiye daha da destekleyeceği ve sanayi sektörünü daha da geliştireceği sonucuna varabiliriz.

3.2.6.Kocaeli'nin Serbest Bölge Potansiyeli

Serbest bölgelerin hem hammadde ve enerji kaynaklarına hem de üretim ve tüketim odaklarına yakın olmasının ulaşım zincirlerinde büyük avantajlar sağlayacağı açıktır. Kocaeli bu özelliklere sahip olan illerimizden biridir.

Türkiye'de serbest bölge kurulması gündeme geldiğinde Marmara bölgesinde Kocaeli ilk akla gelen illerden biri olmuştur. Ara ve yatırım mallarının ağırlıklı olduğu bir yapıya sahip olan Kocaeli imalat sanayi Türkiye genelinde İstanbul'dan sonra ikinci sırayı alır. Son on yılda ilin ülke imalat sanayi üretiminde payı yaklaşık %14 tür.

Kocaeli imalât sanayi ülke sanayi ürünleri ihracatında %10 luk bir paya sahiptir. Sanayileşmeye paralel olarak ilde nüfus artış hızı %4.6 gibi yüksek bir orandır. Kocaeli ili % 62.2 şehirleşme oranı ile Türkiye genelinde şehirleşme oranı %59 un üzerinde olan 12 ilden biridir. Kocaeli aynı zamanda genel bütçe gelirlerinin de %6.62 sini sağlamaktadır.

Elektrik enerjisi tüketiminde Kocaeli sanayinin payı %6.6 dır. İlde 78 adet banka şubesi bulunmaktadır. Toplanan mevduat 2.2 milyar Tl dir. İlde yabancı sermaye de bulunmaktadır. Yabancı sermayede en büyük pay %37 ile kimya sanayinindir.

Türkiye'nin gümrük birliğine girmesinden sonra yabancı otomotivciler özellikle Japonlar Türkiye'deki firmalar ile ortaklık kurmuşlardır. Kocaeli sınırına on kilometre sınırındaki Toyota fabrikasından sonra Hyundai ve Honda fabrikaları da temellerini atmıştır. Bu üç fabrikanın teşvik için öngörülen kuruluş kapasiteleri 300 000 adet/yıldır, ve en az % 50 ihracat öngörülmektedir. Kocaeli'nde kurulacak bir serbest bölge arabaların depolanıp gönderilme maliyeti düşecektir.

Kocaeli'ndeki lastik ve kimya sektörü Türkiye genelinde ağırlıklı bir yer işgal etmektedir. Lastik üretimi ile ilgili bölgede üç Fabrika bulunmaktadır. Kimya sektörü ise ülkenin en az %30 unu oluşturmaktadır. Her iki sektöründe ithalat ve ihracatı anlamlıdır. Özellikle lastik üretiminde güney Asya ülkelerinden kauçuk ithal edilmektedir. En ucuz altı aylık hammaddenin ithali, maliyet, yükseltici bir unsur olarak görülmektedir. İlde kurulacak serbest bölge maliyet düşürücü bir faktör olacaktır. Her iki sektörün ihracatı bölge kurulduğunda belli partilerde bölgeye yollanacak bu da firmalara kolaylık sağlayacaktır.

Demir çelik sektörüyle ilgili olarak ise firmaların ihracat imkanlar gelişecektir. Bu sektörle ilgili ihracat büyük partiler oluşturmaktadır. Kurulacak serbest bölge bu sektörün ihracat maliyetini düşürecektir.

Serbest bölge için gerekli olan teknolojik gelişmelerin takibi açısından ise Kocaeli ilinde kurulu olan iki organize sanayi bölgesi (Gebze Organize Sanayi ve (GOSB), Taşıt Araçları Yan Sanayi Organize Sanayi Bölgesi TAYSAD) ve altmış işletmesi mevcuttur. Kocaeli ilinde bulunan TÜBİTAK Marmara araştırma merkezi, TSE'nin kalibrasyon merkezi ve en gelişmiş laboratuvarıda ilde bulunmaktadır. Ayrıca Gebze yüksek teknoloji merkezi, TÜBİTAK, Kocaeli üniversitesi bilim yönünden ilin gelişimine hizmet etmektedir. Bu açıdan 2000'li yıllar için Kocaeli teknokent olacaktır. Serbest bölge ise bunun taşıyıcısı olacaktır.

Bunların ışığında kurulacak serbest bölge potansiyel açısından depolama, ambalajlama, yüksek teknolojiye dayalı ve bu konularla alakalı ithalat ve ihracat işlemlerinin yapılmasını sağlayacaktır. Türkiye ve Ortadoğu için önemli bir ulaşım ağının ortasında olan Kocaeli'nin bir serbest bölge için tüm özellikleri taşıdığı ve bu potansiyeli olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Sonuç olarak serbest bölgelerin bir ülkenin siyasi hudutları içinde olmakla beraber gümrük hudutları dışında sayılan seçilmiş sınır ve ticari faaliyetlerin ülkenin diğer kesimlerine göre daha çok teşvik gördüğü ve bürokrasinin en aza indirildiği bir yer olması bakımından önemi büyüktür. Bu bakımdan kurulabilecek bir serbest bölgenin türünün iyi belirlenmesi için öncelikle bölgede sürdürülen ticari faaliyetlerin endüstriyel durumlarının, iç veya dış piyasaya yönelik olması gibi kriterlerin göz önüne alınarak serbest bölgenin türü belirlenmelidir. Bu açılardan serbest bölgenin türünü iki ana başlıkta toplayabiliriz.

1. Serbest ticaret bölgeleri
2. Serbest üretim bölgeleri'dir.

Serbest bölgelerin kurulmasında rol oynayan faktörlere bakıldığında serbest bölgelerin önemi daha çok ortaya çıkmaktadır. Bu bölgeleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Bunlardan birincisi dış dünyaya açılmaktır. Bundan sonra ülkenin döviz kazancını artırıp ödemeler dengesini düzeltmek, ithalat kolaylığı sağlamak ve bölgeye yerli sanayici giriş maliyetlerini düşürmek depolama faaliyetlerinde bulunarak gelir ve çeşitli yararlar sağlamak. Yabancı sermayeyi ve turizmi teşvik, istihdam imkanı sağlamak ve sanayileşme ile teknolojiyi geliştirmek gibi faktörler serbest bölgelerin kurulmasında rol oynayan faktörlerdendir.

Bu faktörler ışığında serbest bölgelerin beklentileri ise şunlardır. Döviz geliri elde etmek, istihdam yaratmak, ülke ekonomisine katkı yapmak, bölge ihracatına katma değer sağlamak, yabancı sermaye ve ileri teknolojiyi bunun yanında iş gücü niteliğini artırmak gibi beklentiler vardır.

Bu beklentilerin yanında sağladığı bazı avantajları da şöyledir. Firmalar elde ettikleri kazançlardan kurumlar vergisi ödemezler. Çalışanlar gelir vergisinden muaftır. Yurt dışından bölgeye giren mallar için gümrük ve KDV ödemez. İç piyasadan alınan mallara KDV ödenmez. Elde edilen gelirler istenen ülkeye transfer edilebilir. Bürokratik işlemler en aza indirilmiştir.

Yatırımcılar kurdukları tesisleri başkalarına devredebilir. Bölgedeki altyapı hizmetleri tamamen modernizedir. Serbest bölgelerde üretilen malların ait olduğu ülkeye girişi serbesttir. Serbest bölgede takas yoluyla ticaret serbesttir.

Bu bilgilerin ışığında dünyada kurulan serbest bölgelerin ülkeler arası ticareti etkilediği üretimlerinin arttığı ve ekonomilerine büyük etkilerinin olduğu söylenebilir. Türkiye’de ise serbest bölgeler 1930 lu yıllardan sonra bir gelişme sürecine girmiştir. Fakat bu dönemde ithal ikamesi politikası uygulandığı için 1980 li yıllara kadar bu bölgelerden yararlanılamamıştır. 1980 den sonra uygulamaya konulan ihracata yönelik gelişme politikasının bir unsuru olan serbest bölgeler çeşitli ekonomik yararlar sağlamıştır. Türkiye’deki serbest bölgelerin asıl kurulması ve gelişmesi 1980 li yıllarda olmuştur. Türkiye’nin hem ihracata yönelik gelişme politikası hem de uygulanan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekici politikasından gelişme sürecinde karşılaşacağı bazı ekonomik sorunların çözümünde serbest bölgeleri kullanmaya çalışmaktadır. 1987 yılında mersin serbest bölgesinin kurulması ile serbest bölge faaliyetlerinin ilk adımı atılmış bu bölgede faaliyet olarak her türlü sanayi ticaret depolama, bankacılık sigortacılık yapılmaktadır. Aynı yıl Antalya’da kurulan serbest bölgede ise aynı faaliyetler yapılmaktadır. Bu iki bölgenin eksikleri ise sanayi bölgelerinden uzak oluşları kuruldukları bölgede daha çok tarımsal ürünlerin

ağırlıklı olduğu bölgede olmalarıdır. Adana'da kurulan Yumurtalık Serbest Bölgesi'nin de eksiği budur. Bu bölgelerde daha çok sanayi mallarının doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesine dağılımı yapılmaktadır. Ege bölgesinde kurulan serbest bölgede de aynı faaliyetler yapılmaktadır. Bu bölgede tarımsal ürünler hakim olmasına rağmen sanayileşmede olduğu için Akdeniz bölgesinde kurulu olan üç serbest bölgeye göre avantajlıdır. Karadeniz bölgesine kurulu olan Trabzon serbest bölgesi ise SSCB'nin yıkılması ile bu büyük bölgede oluşan devletlerle ekonomik ilişkilerin artırılması amaçlanmış her türlü faaliyete yer verilmiştir. Dünyanın gözünün bulunduğu ekonomi devlerinin yatırım yapmak istediği bu büyük bölgeye yakınlığı Trabzon serbest bölgesinin gelişmesini sağlamıştır. Sanayileşmenin merkezi olan İstanbul'da ise bölgenin ihtiyacına cevap veremeyen üç serbest bölge bulunmaktadır. Bunlardan biri Atatürk Havalimanı Serbest Bölgesi'dir. Çok küçük olmasıyla birlikte tekstil ve konfeksiyon ağırlıklı bir bölgedir. Trakya'da kurulu olan bölgede konfeksiyon ve tekstil ağırlıklıdır. Üçüncü olarak Tuzla'da kurulan serbest bölge daha çok deri ürünleri ağırlıklıdır. Bu üç bölge Marmara bölgesine faaliyet konuları bakımından cevap vermemektedir. Son dönemlerde kurulan Mardin serbest bölgesinde Güneydoğu Anadolu'nun GAP projesine yönelik olarak ona destek olarak kurulmuş bir serbest bölgedir. Bunların yanısıra halen başvuru halinde bulunan 54 adet serbest bölge ruhsatı beklemektedir. Türkiye'deki serbest bölgelerin faaliyetleri ve gelişimleri böyledir.

Bu bilgiler ışığında sanayileşmenin çok hızlı bir biçimde arttığı Türkiye'nin ve Marmara bölgesinin gözbebeği konumunda olan Kocaeli ilinin önemi daha da artmaktadır. Çevre sanayilerinin fazla olduğunu gerekse İstanbul'da kurulan serbest bölgelerin ihtiyaca cevap vermemesi bölgede kurulacak bir serbest bölgenin ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Serbest bölgenin kurulmasında önemli olan faktörlerin tamamına hatta fazlasına sahip olan Kocaeli ilinin bir serbest bölge ihtiyacına cevap verecek kadar kapasitesi olduğu rakamlar ve göstergelerle sabit bulunmaktadır. Kocaeli ilinin fiziki konumu hukuki ilkelere

ve yasalara uygunluğu alt yapı olanakları, ekonomik durumu, potansiyel olarak bir serbest bölgeyi karşılayacak durumdadır. Yaptığımız anket çalışmasında da bilgisine başvurduğumuz sanayi kuruluşlarının % 90 oranındaki bir kısmı Kocaeli ili için bir serbest bölge oluşmasını isteyip, desteklemektedirler.

Kocaeli ilinde öncelikle kurulabilecek serbest bölgenin türü önemlidir. Aranılan şartlara bakıldığında serbest üretim ve serbest ticaret bölgesinin kurulması için gereken tüm unsurları taşıdığı rahatça söylenebilir. Yine anket çalışmamızda görüldüğü gibi sanayi kuruluşlarının % 40'ı serbest üretim, % 35'i serbest ticaret bölgesi, % 10'u serbest liman, diğer % 10'u serbest yatırım bölgesi, % 5'i ise serbest bankacılık bölgesinin oluşmasına taraftardır. Yeni kurulacak serbest bölgenin türü anket sonuçlarına göre kesinlikle serbest üretim ve ticaret bölgesi olmalıdır. Bu açıardan bakıldığında Kocaeli ilinde kurulabilecek bir serbest bölgenin yeri sadece bir sorun olarak gözükebilir. Kocaeli ilinin Türkiye'nin en küçük ili olması bakımından ortaya çıkan bu sorun aşılabilecek bir düzeydedir. Bu bilgiler ışığında kurulabilecek bir serbest bölgenin yeri Kocaeli açısından şöyle değerlendirilebilir. Öncelikle Kocaeli ilini iki bölüme ayıracağız. Birinci bölüm sanayileşmenin ağırlıklı olduğu sanayi kuruluşlarının toplandığı Marmara körfezi civarı, ikinci kısım ise tamamen tarıma dayalı olan devamlı göç veren ve geri kalmış diyebileceğimiz kuzey kısmı yani Karadeniz kısmının olduğu Kandıra ilçesi bölgesidir. Her iki bölgeyi karşılaştırdığımızda Marmara körfezi çevresinde serbest bölge olmaya müsait Yeniköy merası tek olarak gösterilebilir. Kandıra bölgesinde kurulması düşünülen Kandıra Organize Sanayi Bölgesi bu bölgede tek uygun yer olarak karşımıza çıkar.

Yeniköy merasının avantajı bu bölümün tamamen kamu arazisi olması (yaklaşık 3000 dönüm) Marmara körfezi kıyısında bulunması halen kurulu üç iskeleye sahip olması alt yapısının hazır olması uluslararası karayolu olan D 100 karayolunun bölgenin ortasından geçmesi Köseköy'de kurulacak olan

havaalanına 15 km uzaklığı, şehir merkezine ve sanayi kuruluşlarına yakınlığı avantajları vardır. Kandıra bölgesi ise merkeze uzak oluşu, doğal nedenlerden dolayı liman bölgesi olmayışı, arazinin ufak oluşu, uluslararası karayoluna uzak oluşu tamamen dezavantajıdır. Bu bölgenin tek avantajı BDT ülkelerine rahat ulaşabilecek liman yapımı halinde Karadeniz kıyısında oluşudur. Liman olmaya elverişli tek koy ise askeri tesisler olarak kullanılmaktadır.

Yeniköy bölgesinin dezavantajı ise çevreye olan tehditidir. Ancak bu kurulacak olan bir serbest bölgenin getirileri açısından önemsizdir. Çünkü burada kurulabilecek bir serbest bölgenin tüm Marmara Bölgesi'ne hitap edecek olması ve tüm bilimsel kriterlere uygun olması bu bölgenin uygunluğunu ortaya koymaktadır. Yaptığımız ankete katılan sanayi kuruluşlarının % 60'lık kısmı kurulabilecek bir serbest bölge için en uygun yer olarak Gölcük (Yeniköy) mevkiindeki araziye uygun bulmaktadırlar. Bununla birlikte yine anket çalışmasında sanayi kuruluşlarının % 90'lık kısmı Kocaeli için serbest bölgenin gerekliliğini ortaya koymaktadırlar. Serbest bölgenin Kocaeli ili için ihtiyaç olduğunu şu nedenlerle desteklemektedirler: Bunların başında Kocaeli'nin diğer serbest bölgelere olan uzaklığı, ikinci olarak hammadde ihtiyaçlarını çabuk karşılayabilecek olmaları, üçüncü olarak ticaretlerinin artacağı, dördüncü olarak bürokratik engellerin çabuk aşılacağı son ve en önemli neden olarak ise gümrük işlemlerinin azalacağı şeklindedir.

Bunun yanında bu çalışmaya katılan sanayi kuruluşları, Kocaeli ili için bir serbest bölge poyansiyelinin olduğunu alytapısının hemen hemen hazır olduğunu kurulabilecek bir serbest bölgede % 90'lık bir oranla sanayi kuruluşları faaliyette bulunabileceklerini açıklaması ve bunların yanında en önemli olarak Kocaeli iline Marmara Bölgesi'ne ve Türkiye'ye çok büyük katkılar sağlayacağını belirtmektedirler.

Sonuç olarak Kocaeli ili aslında serbest bölgelerin ilk ortaya çıktığında akla gelen ilk il olması gerekmektedir. Fakat nedenini bilmediğimiz faktörlerden

dolayı bu olgu Kocaeli ili için hep uzakta kalmıştır. Fakat sanayileşmenin hızla arttığı yaşam standartlarının hızla büyüdüğü ilin böyle bir yatırıma ihtiyacı olduğu bölge ekonomisine hitap etmesi dolayısıyla ihtiyaçtan çok bir zorunluluk hâline gelmiştir. Kurulacak olan serbest ticaret ve üretim bölgesi yalnız ile değil tüm bölgeye hitap edecektir. Bu açılarından bakıldığında Kocaeli ilinde kurulacak bir serbest bölge, depolama, ambalajlama, yüksek teknolojiye dayalı imalat ve bu konularla ilgili ithalat ve ihracat işlemlerinin yapılmasını sağlayacaktır. Türkiye ve Ortadoğu için önemli bir ulaşım ağının ortasında olan Kocaeli ili serbest bölgeye sahip olduğu takdirde kendi sınırları içindeki üretimin yanısıra bölge illeri olan Bursa - Sakarya - Yalova - Bilecik - Bolu ve özellikle İstanbul gibi illere önemli bir ekonomi ve ticaret kapısı olacaktır.

EK-1. ANKET FORMU

Bu anket formu bilimsel amaçlı olarak yapılan bir araştırma için kullanılacaktır. Ankete cevap verenlerin kimlikleri ile ilgili herhangi bir soru anket formunda bulunmamaktadır ve bu anket formu, araştırmacı tarafından değerlendirildikten sonra imha edilecektir. Bu ankte formundaki bilgiler, araştırmacıdan başkasına verilmeyecektir. Araştırmanın başarıya ulaşması, anket formunu cevaplayacakların tam ve doğru olarak bilgi vermelerine bağlıdır. Bu araştırma cevaplayıcılara güvenerek başlatılmıştır. Bu güvenin boşa çıkmayacağına inanarak şimdiden cevaplayıcılara teşekkür ederim.

Araştırma Görevlisi
Ayhan ORHAN

1. İşletmenizin faaliyet alanı.

- A- Tarım
 B- Madencilik
 C- İmalat
 D- Enerji
 E- Hizmetler

2. Serbest bölgeler hakkında bilgiler var mı?

- Evet Hayır

3. Türkiye’de kaç adet serbest bölge vardır?

- A-5 B-12 C-16 D-Daha fazla E-Bilmiyorum

4. Herhangi bir serbest bölge ile çalışmanız oldu mu?

- Evet Hayır

5. Türkiye’deki serbest bölgelerin faaliyet alanları hakkında bilginiz var mı?

- A- Tam bilgi sahibiyim.
 B- Bilgi sahibiyim.
 C- Kararsızım.
 D- Az bilgi sahibiyim.
 E- Hiçbir bilgim yok.

6. Sizce Kocaeli için bir serbest bölge gerekli midir?

- Evet Hayır

7. Gerekli ise nedenleri nelerdir? Yazınız.

.....
.....
.....

8. Kocaeli’nde kurulabilecek bir serbest bölge için altyapıyı yeterli buluyor musunuz?

() Evet () Hayır

9. Kocaeli’de serbest bölge nereye kurulmalıdır?

- () A- Kandıra
() B- Göçük
() C- Gebze
() D- Karamürsel
() E- Diğer

10. Kurulacak serbest bölgenin türü aşağıdakilerden hangisi olmalıdır?

- () A- Serbest Üretim Bölgesi
() B- Serbest Ticaret Bölgesi
() C- Serbest Liman
() D- Serbest Yatırım Bölgesi
() E- Serbest Bankacılık Bölgesi

11. Kurulacak bir serbest bölgede faaliyette bulunur musunuz?

() Evet () Hayır

12. Kurulacak serbest bölgenin Kocaeli’ye katkısı ne olur?

- () A- Oldukça katkısı olur
() B- Çok katkısı olur
() C- Kararsızım
() D- Az katkısı olur.
() E- Hiç katkısı olmaz.

13. Kurulacak serbest bölgenin Marmara Bölgesi’ne ve Türkiye’ye katkısı olur mu?

- () A- Oldukça katkısı olur
() B- Çok katkısı olur
() C- Kararsızım
() D- Az katkısı olur.
() E- Hiç katkısı olmaz.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

AKYÜREK Engin, **Serbest Bölge**, İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Yayınları Dizisi, No:14, İstanbul, Ekim, 1983.

ALAYBEYOĞLU Yalçın, **Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevaplar**, Serbest Bölgeler Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1987.

ALPAR Cem, **Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler**, Ankara, 1985.

ATILLA Yaşar, "Serbest Bölgeler ve Türkiye", **Dünya Gazetesi**, Ocak-1983.

BERKSOY Taner, "Serbest Bölgeler Sorunu", **İktisat Dergisi**, No:217, Aralık, 1982.

ÇİLLER Tansu, "Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler", **Rapor Gazetesi**, 11 Ocak 1983.

DOĞAN, Hüsnü, "Türkiye'de Serbest Bölge"r, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, Nisan 1983.

DPT, **Serbest Bölgeler Hakkında Sorular ve Cevaplar**, 1990.

EĞİLMEZ Sevgin, "Türkiye'de ve Dünyada Serbest Bölge Uygulaması", **Maliye Dergisi**, No:64, Temmuz-Ağustos 1983.

Ekonomi Yıllığı, Kocaeli, 1994.

ERDOĞAN Engin, **Serbest Bölgeler ve Türkiye'de Bir Model Denemesi**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1985.

ERTEN Taylan, "Gündemdeki Umut Serbest Bölge", **Dünya Gazetesi**, 31 Aralık 1982.

ESKİ Hasan, **Serbest Bölgeler Rapor Gazetesi**, 4-6 Mayıs 1983.

İstanbul Ticaret Gazetesi, 31 Aralık 1982.

KAAN Gültekin, "Serbest Bölgeler" **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, No:58, Mart 1988.

KANDILLER Rıza, “Serbest Bölge Fikri ve Gerçekleşmesi”, **Ticaret Gazetesi**, 13 Ocak 1983.

Kocaeli Sanayi Odası, “Kocaeli İmalat Sanayi, 1994”, Temmuz, 1995.

Oda Dergisi “Kocaeli Türkiye’nin Neresinde”, Temmuz, 1995.

ÖZBEY Arslan, “Serbest Bölgeler ve Ardındaki Gerçekler”, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, s.11, Kasım 1983.

PAKDEMİRLİ Ekrem, **Türkiye’de Serbest Bölgeler**, İzmit Ticaret Odası Dergisi, 3 Mart 1983.

Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Yayınları, **Serbest Bölgeler**, Ankara.

TEKELİ İlhan ve Selim İLKİN, **Dünya’da ve Türkiye’de Serbest Üretim Bölgelerinin Doğuş ve Dönüşümü**, Yurt Yayınları, 1987.

TUĞ Aydın, **Serbest Liman ve Bölgeler Hakkında Not**, Ankara, 1976.

TÜMER Vacit, “Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisine Katkısı”, **Rapor Gazetesi**, Mart, 1983.

YAVUZ Ekrem, “Serbest Bölgelerin Başarılı Olma Açısından Yasal Altyapıları”, **Vergi Dünyası Dergisi**, Cilt IV, Sayı: 48, 1985.

YAVUZ Metin, “Türkiye’de Serbest Bölgeler”, **İzmir Ticaret Odası Dergisi**, No:56, Haziran 1983.

DİĞER KAYNAKLAR

DİE, **Türkiye İstatistik Yıllığı**, 1990.

Dış Ticaret Müsteşarlığı Serbest Bölgeler Genel Müdürlüğü Raporu, Ankara, Şubat 1996.

Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Serbest Bölgeler Mevzuatı**, Tanıtım ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, Haziran 1995.

DPT Serbest Bölgeler Başkanlığı Yayınları, No:1, Ekim 1985.

DPT, **Açıklamalı Serbest Bölgeler Kanunu ve İlgili Mevzuat**, 1988.

İstanbul Ticaret Odası, Serbest Bölge Tanımı, Dünya'da - Türkiye'de
Ekonomi Yayınları Dizisi No:13, 1983.

İstanbul Ticaret Odası, Serbest Bölge, Ekonomi Yayınları Dizisi, No:14,
İstanbul, 1985.

İstanbul Ticaret Odası, Türkiye'deki Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat
Yayın No: 23, 1994.

Kocaeli Sanayi Odası, Kocaeli'de Serbest Bölge Araştırma Ön Fizibilite
Raporu, Yayın No: 1997/2.

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**